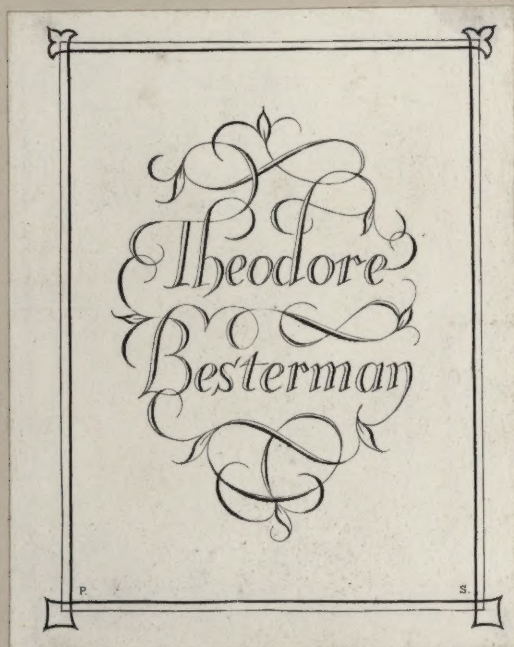

Theodore
Besterman
P.
S.

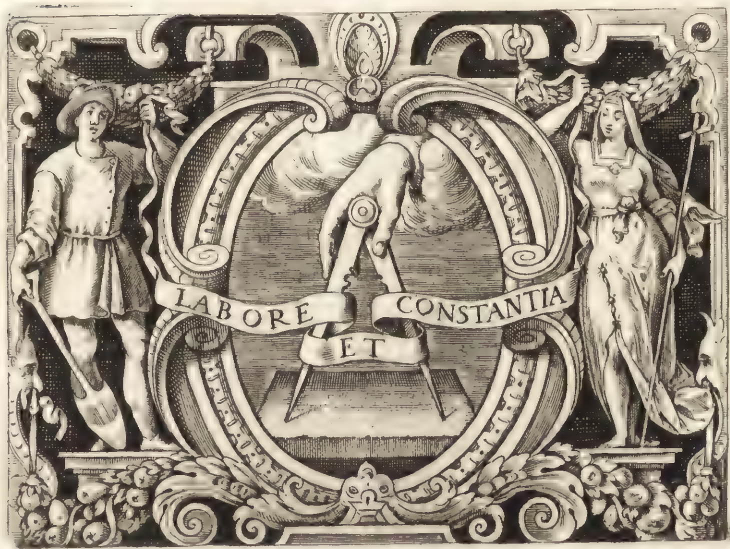
In hoc quarto Tomo continentur historica et antiquitates. scilicet;

1. Saturnalium Sermonum libri 2.
2. de Amphitheatro liber singularis.
3. de Amphitheatris extra Romam libellus.
4. de Vesta et Vestalibus syntagma.
5. de Bibliothecis syntagma.
6. de cruce libri 3.
7. Diva Virgo Hallensis.
8. Diva Sichemiensis sive Aspricollis.
9. Rejectiumula Sannionis cujusdam Batavi.
10. Lovanium

IVSTI LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO, QVI DE GLADIATORIBVS.

Editio vltima, & castigatissima.

Cum aneis Figuris.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
cIↃ. IↃC. IV.
Cum Priuilegiis Cæsareo & Regio.

AD

NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQVE V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

LIBROS, quos de Gladiatorum prisco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adspicere volui, Vir nobilissime, in nomine tuo. Volui, imò debui. siue amoris tui caussâ, quem in præsentem absentemq; tenes & perseueras: siue virtutis doctrinæq;, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertisti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & consilia tractasti Imperatoris nõ vnius. tu ille, qui summis de rebus ad summum Principem legatus, inter ipsos hostes cognomen repperisti Boni. Scilicet vt radij solis in sordes & caligantia loca coniecti, illustrant, non inquinantur: sic tu, inter feros illos squalentesq; animos resplenduisti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam sileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt similes tui consiliarij contingant patriæ, quam Fata volent esse saluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Consilij tui. libellum: sed qui, meo animo, scholas dissertationesque superat multorum sapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia inclusa prudentia, non ostensa. Quin genus ipsum dictionis (etsi id minimè inter tuas curas) priscum adstrictumque, sententijs occultum: &, quod verè in-

uideo, ſubtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretium fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat:

ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuêre.

IVSTVS

IVSTVS LIPSIVS CHRISTOPH. PLANTINO S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyra, inquis, vbi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúq;, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste est, qui sine vllis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non hominum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incîdit suæ famæ. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percussit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum inusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exspectabam ab nouitate scripti ignarus scilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. At qui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solùm sed cum morsu; idq; filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illâ mollius? adeo vt lenitate nimiâ præuaricatus videri possim publicæ caussæ. Reuera enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne

nunc quidem, cuius coloris ſis, ſcio. Vnus aut alter perſtricti mihi, fateor: ſed adeò non tectâ aut obliquâ petitione, vt nominauerim etiam, & percuſſerim, quod dicitur, manu rectâ. In te ſi culpa ſimilis: bene & ingenuè, quòd agnoſcis. tamen quid ego poſſum, ſi telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tuâ ſponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedò vbi? quia in poëſim manare negaui ab Auguſto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæq; alia fortunæ ſunt, tribui poſſe à Principibus fateor: ingenium doctrinámque non eripi, non dari. En crimen, quod dignum ſit tunicâ moleſtâ. Nec enim aliud vel fidiculis expreſſerint ex omni eo ſcripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, fruſtrà me vocas in turbidam hanc arenam: diuerti in aliam, cum voluptate magis, & ſine noxâ. Ad ludos, inquã, me dedi & ſpectacula priſca. quæ deſita & ignota noſtro æuo retraxi, & propoſui non auribus ſolùm, ſed oculis; neque vt legi, ſed pænè dicam ſpectari poßint. Hoc ipſum erit fortaſſe qui ſpernet, vt leue. ſed ſpernet, nõ culpabit. Mihi autem ſatis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen ſtili conſumã in re ſi non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proſcriptionem fuero Ius ſcribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Saturâ Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meámque cauſſam ages, ſi opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non periſſe vellent, ſed interiſſe. Vale.*

* *Sidonij lib. I. epiſtolam* XI. *vide quò reſpexi.*

I. LIPSI

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER I.

CAP. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi caussâ ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hâc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedò venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu, Ab alterâ quidem caussâ immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæ curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam * οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, verseturque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, aduenisse, quibus

* Nilne tibi cum patriâ? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna inijcere, & largiùs exstruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optatique saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza, & tuâ vnius caussâ. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, &, vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnādâ noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Batauiâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem exstinctam si igni admoueas, vehementiùs accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acriùs recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem

te fa-

te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, &, Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi perigrinantium impetrabo hoc certè: si minùs, vel * ἐν χειρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et simul iniiciebam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. *manuariâ lege.
Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adsit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

CAPVT II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cænatoria. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adsedi in imo. & cùm oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut caussam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum.* Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij, *Salinum sacrā mensam facit.*

——*splendet in mensâ tenui salinum.*

Salinum propriè est patella, in quâ diis primitiæ cum sale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem:

——*& exiguo placuerunt farra salino.*

Itaque in Liuio libro XXVI. ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum caussâ habeant.* etsi non pessimè rescripsi * olim, *culignam.* Sed affirmat vulgatam etiam Valerius, qui de pau- *Vide epist. Quæst. lib. I. epist. VIII.*

pertate Fabricij & Æmilij : *Vterque*, inquit, *patellam deorum & salinum habuit.* Et Plinius : *Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius : verum est, collocasse eos in mensâ statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij : qui Vindici fuit

In mensâ olim deorũ imago aliqua.

—— *Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et ante Vindicem, eum

—— * *Pellæus habebat*

Regnator, lætis numen venerabile mensis.

**Martial. de eodem Hercule Vindicis,* Hoc habuit numē Pellæi mēsa tyranni.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intrasti, & adisti mensam: ad quam cùm venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam ; testudo, non homo : & qui ignauiorem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus ? Parabat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos ; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agũt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Exercent epulas læti, famulosque procurant

Quisque suos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistolâ XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solùm* (ex veteri meo libro, *solo*, cum sententiæ totius medicinâ) *cum seruis domini vescerentur, sed*

Seneca explicatus:

Correctúsque.

sed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego post ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas sensibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti scire te scio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à satu. Vt enim à portu Portûnus, à nuptu Neptunnus; sic disertè à satu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Festus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel, *Saturnus*. Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano*. Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falsa. Varro meliùs, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, numquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adsero, scribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu*. Res auctor est, & Cicero ipse, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptissimè, vulgata quidem illa lectio si vera sit quam ego planissimè persuasus sum ab stolido aliquo Hermâ esse, qui nubendi verbum

Saturni etymon Latinum.

Festus correctus.

Ratio terminandi inflectendiq; nomina deorum prisca.

In Cicerone diuinatio.

non niſi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus: etiam feſtum, ſi Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionyſius Halicarnaſſeus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius poſt reges exactos demum feſtum id conſtituit, lib. II. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies.* Imò centenis aliquot pòſt annis agnoſcere inſtitutionem eius videtur libro vigeſimo tertio: eâ mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc ſacer feſtuſque eſſet is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem menſem reiectus, cùm anteà habitus alio menſe. Verba quidem Liuij clara hæc: *Poſtremò, ex libris Decembri iam menſe ad ædem Saturni immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populuſque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. bello Punico ſecundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is ſolemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, ἰὼ Σατουρνάλια. id eſt, *clamãtes ſtatim illud tritum, Iò Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo ſolo die apud ædem Saturni, conuiuio ſoluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Diſſertationibus Epicteti: τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, λέγομεν, οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id eſt, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúſne, Non ſunt hæc bona? nequaquam: ſed ipſi quoque applaudimus.* Martialis alluſit,

Iſte tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortaſſe & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Cauſſa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publicéque habuerunt hilariorem. Inde ſermo, Saturnum Pollucis filium eſſe, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter.* Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quaſi ſtatim tranſituri ad

Saturnalia quando inſtituta.

Diſſenſus Liuij à Dionyſio.

Iò Saturnalia.

Bona Saturnalia.

Saturnus Pollucis proles.

Lætitia Saturnalium.

Manè tunc lauabant.

ri ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non lauor*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honestâ horâ & salubri.* Et ab eâdem caussâ, vt ego quidem coniicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epistolâ XVIII. *Si te hîc haberem, libenter conferrem quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex cottidianâ consuetudine mutandum, an & hilariùs cænandum & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis caussâ & festorum dierum vestem mutauimus.* Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòst æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Synthesinati etiam honestiores ciues.

Quando id institutum.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lasciuius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Caussa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ testandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusiùs. Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iurisconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forensem, aut foris domesticam induisse; probrum. Inter domesticas, Cænatoria. quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Quare institutum.

Forensis vestis & Domestica.

Cænatoria domi tantùm.

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:

Hoc opus est, pictis accubuisse thoris.

Aut foris etiam, sed sub tempus cænæ.

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *in conuiuiali veste.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cænâ reuerterentur,* ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cænatorijs conspici in publico, sub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permissum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam caussam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum superest, Synthesim adfirmo dictam cænatoriam vestem: vtique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

Synthesis, inter cænatoria.

Vndecies vnâ surrexti, Zoile, cænâ:

Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat cum notâ, quòd *plerumque synthesinam indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus.* qui scilicet conuiuantium habitus. Iamne capitis? an etiam de Cænatorijs latiùs dico? Annuistis: dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent vestes ad cænam. & si foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quòd ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Semper Romani vestē in cænâ mutabant.

Pallium. pro eâ veste.

Plauto lux.

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,

Pro hastâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbente:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,

Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorque ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muri-

Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier sua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius: *Vestimēta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio sed iam* (malim negandi notâ, *sed haud*, vt dibapha significet) *semel lota.* Sed & Persius: *Petronius leuiter emendatus. Accubitoria vestimenta.*

—— ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.
Heic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, vestem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cænatoria semper purpurea coccinâue: quæ fortassis propriè Synthesis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthesinam* dixit, siue synthesim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἄνθινον. id est, *tuniculam floridam.* Et scio floridam vestem in Apuleio aliisque legi; sed videte tamen ne veriùs hîc sit, ἰάνθινον. à colore videlicet, qui in synthesi violaceus, vel vt* Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem mansisse ad Sidonij tempora disco ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperatoris processeramus, atque etiamnum chlamydibus induebamur, cùm mihi Consul,* &c. Ostendit clarè positam à se chlamydem, & resumptam.

*Læna, pro cænatoriis. Plerumque è purpurâ coccóue. Coniectura in Dione. *Plinio lib. XXI. c. VI. Ianthina vestis dicta. Quamdiu perseuerarit is mos.*

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi, sermonibus istis, inquam. sed de numero dierum Saturnalium, nílne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis spargit. ita concinnat nescio quid perplexi, & quod, peream, si vmquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui consulor?

lor? inquit. Melius est domum aperiam, & solium mihi ponam nouus * Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius testis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id est, *Saturnalia, festum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in speciem vanius, quàm Saturnalia adscribere Matri deûm, siue Opi? At caussa confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ sanitatis versum etiam Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

** Qui celeber inter Priscos Iurecõsultos.*

Quot dies Saturnalium.

Opalia.

Suidas explicatus & excusatus.

Vísne ope sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?*
Festáque seruorum, cùm famulantur heri?

Nam clarè lego, *Vísne Opis antè sacrum.* Ambigit poëta Opalia priùs an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L.L. *Saturnalia,* inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt post diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne disertè post diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Consulum tempora pertinent & remp. priscam: non idem de C. Cæsaris & deinceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic Decembri mensi duos addidit dies: * Saturnalia, vt sic dicam, sedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam clarum Varronem spectasse. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feriarum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit verius, *vt pòst, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge.

Ausonius correctus.

Varroni data lux.

** Vide Macrobium, qui multa, lib. I.*

Varro, quando libros de L.L. scripserit.

Forrasse is emẽdatus.

Quomodo aucti Saturnalium dies.

perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idque Octauianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non scriptum.

Quintus dies à Caligulâ est.

Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitq; Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamen ille ipse quintus dies post Caij cædem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ τοῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm desiisset Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides.

Quartum quis addiderit, incertum.

Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius seueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

> Οὐ μάντις εἰμὶ τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς:
>
> *Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.*

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepserit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Viderit tamē ab Augusto esse.

CAPVT IIII.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais nunquam plures fuisse quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v.

Tres dies etiam ante Cæsarem.

ad Atti-

ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia vænibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hunc priùs remoueam, ne naui nostræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominat Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errant, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, non vt tu perseueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

Quomodo septem numerati.

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illique quos laudas, spurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabât diebus quinque: at Sigillaria, quę subsequebantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque illeipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

Tamen septem dies etiam ante Cæsarem.

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auster. Nam vt Martialis ætate dies septem numerentur, caussam video: anteriori æuo quid fiet? cùm septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Olim exspectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

——nostri maiores veluti benè
Multa instituêre, sic hoc optimè, frigore
Fecêre summo dies septem Saturnalia.

Nec facilis solutu is nodus.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi septem? Exspecto quid ad ista noster Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem

tem Lipsi. Egóne? inquã. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lętitiæ fuisse dies plures, non festi? Nisi id sit, submitto equidem arma.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno sacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; &, Hic Auster, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipsio: sed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciscar. Da mihi puer eccillam pateram è crystallo: illam capaciorem dico, quæ est in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è sanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, sed Saturno hoc sacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes saturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuijs hunc diem dicauit, quàm facetijs & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenses, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriusque ludi præsidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnasiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum insertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ* (lego *sacræ*) *sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Ausonius,

Gladiatores Saturnalibus dati. *Eorũ præses Mars.* *Vel potiùs Saturnus.*

Et gladiatores funebria prœlia notum
Decertasse foro: nunc sibi harena suos
Vindicat, extremo cùm iam sub mense Decembri
Falcigerum placant sanguine cæligenam.

Vbi duo notes, & pugnasse gladiatores Saturnalibus; & Satur-

no placando propitiandoque. Caussam quam putem eius tutelæ fuisse, hæc est. Saturnus non inter superos, sed inferos deos. Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων. Ῥωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑπουδαῖον καὶ χθόνιον, & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσιν. Eademque opinio apud Græcos ipsos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æschylum,

Saturnus inter deos inferos habitus.

Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς Ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.

Me consulente, in Tartari recessibus
Habet latebra antiquitus satum Cronum,
Eiusque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omisit Ennius,

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

non facturus, si inter cælites fuisset. Credo eam opinionem valuisse, quia triste Saturni sidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde est nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id est, *Saturnius oculus*: inde superstitio, Saturni diem viæ non faustum. Tibullus,

Saturnus maleficus.

Tibullo lux.

Aut ego sum caussatus aues, aut omina dira,
Saturni aut sacram me tenuisse diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito suadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota suis.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum sanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri caussa; hoc spectaculum dedicarunt crudo & sanguineo deo. Quò traho etiam cultum sacerdotum eius à reliquo vulgo secretum. Nam pallio coccineo mystæ Saturni velabantur. Tertullianus de Testimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Isidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris superiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum ruborem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis & cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa. Abnuere tamen nobis

Ideò sanguine placandus.

Saturni sacerdotes coccinati.

Paludamenta Imperatorum coccinea.

LIB. I. CAP. VI.

nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ: *Diti sacros esse gladiatores ex Prudentio.*

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestá fusus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret. **Aut etiã Diti, hoc respectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.*

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis esses tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium mehercle dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ sum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' οὐ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσιν.

Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.

Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? *Vtilitas intellectæ rei gladiatoriæ.*
Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris intersit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gra-

tiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs --παλαιά τε πολλά τε εἰδώς. -*& prisca & pluria noscens.* Et solúsne Pighius hîc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modestiã meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensâ. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in lætiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Gladiatores olim super mensam:

Auctoribus Campanis.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Strabo de ijsdem lib. quinto: ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐνετρύφησαν, ὥς' ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δείπνων ἀξίαν. id est: *Eò luxus prouecti sunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum, quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiusque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiá & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* Ab ijs ergo auidè hauserunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ κἀν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν δ' οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id est: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt; sed priuatim in conuiuijs. Quin & ad cœnam sæpe amicos vocare soliti, cùm ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus dabant, tanquam in re lætá.* Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Quos Romani imitati.

Horatius explicatus.

Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Lumina accipio, cœnæ, præter opinionem florilegi interpretis.

Perse-

Perseuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequētis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cœnam in noctem, & in thoro conuiuali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubicularijs substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro; domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὥς καὶ φονεύειν τινὰς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorūdam, in publico autem, sine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lusum? Hostibus quidem nostris, inquit, sit hic lusus. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebāt, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium isse, non isse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Posidonius: Κελτοὶ, inquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν. *Galli super cœnā digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum ijs incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodò Græci vsitati voce κελτῶν.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tamen adiuta.

Cruenta Romanorū conuiuia.

Celtarum siue Germanorum magis.

Huc refer Figuram de Gladiatoribus in conuiuio.

CAPVT

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, si quid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numerò possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpiæ sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem sine curâ fuit: scripseruntque de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, &* Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed caussa scribendi iis finisque, non vna. Ille vt explicaret, noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè pleriq. Theologi è priscis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumque populum his ludis; passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæque fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusque, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana; quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente; tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

**Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor, De caussis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò,* inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia pænè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia. quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios * adolescentulorum sermones excipimus, siquando auditoria intrauimus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius,* ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in vsu,* inquit, *perquàm recentia, vt Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneste: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS.

Gratissimi plebi.

Iuuentuti in deliciis.

*Exẽplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine veniunt: etsi Venatio etiam comprehensa, vt dico lib. iij.

Munerarius.

Dominus.

Editor. Editiones.

In Tacito coniectura. RIS. BIDVI. Et exempla pluria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potiùs intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine caussâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominíve, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores aut Venationes. *Munerator.* Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritũ dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hic Lernutius, Sed non res ipsa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius, Lecta in Liuio, inquit: sed pro* auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At* Cicero aliique, plus semel *Gladiatores*, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnauit*. Ita enim hîc appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιροποιοὺς dixit; satis propriè, at parum vsitatè.

**Vide lib. II. cap. v. Gladiatores, pro ipsis ludis.*
**Lib. II. ad Attic. ep. I Philip. I. & IX. aliásq;.*
Gladiator quis.

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio: idque ex testamento. Postremò & fæminarum.

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progressusque, Locus, Homines, Modus. Hæc septa non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυρρηνῶν παρέλαβον τὸ ἔθος: *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepêre.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud Athenæum τῶν* μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenses*. Et Statius Papinius extremo libro

Termini gladiatorij huius sermonis.
Gladiatores orti ab Etruscis.
** Sed voc ad duellum potiùs pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrũ*

LIB. I. CAP. VIII.

libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; caussa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exsequijs immolabant. Posteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabãt. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris. Moris erat,* inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari. quod postquàm crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.* Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem, scribenti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum certandum fuisset.* Mos autem vetus, quem tangunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Caussa præbendi, Funus.

Bustuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captiui ad bustum immolati.

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς.

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè suspicor, iamanteà priuatim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis CCCCXC. Dederunt M. & D. Bruti, caussâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum,* inquit, *Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI^a. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus. Ausonius,

Primi publici gladiatores Romæ.

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis
Iuniadæ patrio inferias misêre sepulchro.

Ita rectè. & * Threces, pro quouis gladiatore. *Phæaces* non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in ijs defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro *bellis*. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ

**Vide lib. II. cap. XV.*

Ausonius correctus & explicatus.

poëticè & *μεγαλύνων* appellat tria bella; non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas*. Nisi quis tamen *tres sellas* capiat, triplicem illum consessum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere, &, vt Liuius appellat, *mortis caussâ*? Non fallor. Illum ipsum scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ea seriò recensuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iunijs. Ecce annis quinquaginta pòst, (non enim priùs in ipso Liuio reperio) refert data paria duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è lib. XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini caussâ. paria quinque & viginti pugnarũt.* Et lib. XXIX. *P. Licinij funeris caussâ Visceratio data, & gladiatores* CXX. *pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: scribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ recensuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor & septuaginta homines pugnarint.* Nec* pluriens, quod mens mihi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: nisi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad vota soluenda diis, munusque quod mortis caussâ patris patruique parabat, edendum rediit.* Victor hîc interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium Liuio, in grauem illam historiam res ludicras intexere, & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiã referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cælium: à quo cùm petijsset acta omnia vrbis ad se mitti; ille *gladiatorum compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illustriorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indi-

Olim, tantùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recẽsus munerum publicorum.

*Eò, quia libri alij desint. Nam pari curâ vbique recensuit.

Gladiatorum editiones Actis publicis perscriptæ.

Et non in omni morte, sed illustri.

ctiuo.

ctiuo. Cicero suadet II. de Legibus: *Reliqua sunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, siquid ludorum.* Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur non ludi modlò, sed etiam desultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorum morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de stipencdiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prœlio ducum funera imperatorijs celebrauit exsequijs, captiuosque circa rogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore muneerator fuisset.* Sed & Hispani in Viriathi funere fecerunt apud eiundem Appianum: *Igni exstincto & iustis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria super sepulchrum eius dimicarent.* Ergo hęc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) exercuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & plerisque ea cura in testamentis. Cauebant, inquam, post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memorijs legatariæ editiones paremtant.* Seneca de breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias.* Munera ad rogum, gladiatores sunt: rideo, qui *mmia* subijciunt. Apud Horatium, heredes

Floro & historiæ data lux.

Mox etiam in priuatorum.

Idq; ex testamento.

Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Firmata & interpretata Senecæ scriptura.

Apud Persium senex,

——at tu meus heres
Quisquis es, à turbâ paulllum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis ccentum paria ob res
Egregiè gestas indico.

Persius explicatus cõtra vulgum.

Quæ malè accipi scio de Hæcatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus. interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.* Imò vsque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, vælut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs*, iinquit, *funus cuiusdam primipilaris* non

Licentia plebis in flagitandis muneribus.

non priùs ex foro misisset, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris caussâ, detectis repetè armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac partem maiorem plebis & decurionũ in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum saltem funeribus, stetit mos: transiit etiam (pudet pigetque) ad fæminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Cæsar Iulius : *qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo,* ait Suetonius, cap. XXVI. Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησεν. id est, *Filiæ suæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socrui suæ ludis gladiatoriis impendisse.*

In mulierum etiam funeribus dati.

Insere Figuram de Bustuarijs Gladiatoribus.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis caussâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis caussâ præbiti.

FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquam enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum spectionum : ecce ansa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Unde,* inquit, *gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cùm spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Benè Tertullianus ad hanc insaniam, *Transiit,* inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. VI. *Quid dicendum est de ijs, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus suffecturas opes* (notate de effuso sumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdãt, & nemo eorum quibus præstatur accipiat.* Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam.

Ab omnibus qui in honore.

dicā. sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor vt apud istos inueniam fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt conijcio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officijs secundo: quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè scio: vix est *Coniectura de exortu voluptarij muneris.* vt ante sexcentesimum vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Ædilitia: quæ probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quādocumque cœperint, mansère tamen ad extrema imperij, recensetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέατρα, καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτοῦσι. id est: *Ab alijs quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* *In Prætoribus mutata sæpe res.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringēs, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέπιξεν τὰς πανηγύρεις πάσας, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας οἰκόθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ᾽ ὁπλομαχίαν, *E publico dati sumptus.* μήτ᾽ ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήτ᾽ αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Néve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium:* ait Dio libro LIIII. Posteà tamen edictum illud, quà de sumptu est laxauit Augustus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, siqui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari *Sed mox sublati.* vltrà vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ᾽ ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniā Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico ad-*

co tribui ſolitam, vetuit vltrà in eam rem abſumi. Caligula etiam aliquid conſtituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς, ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, * ὥσπέρ ποτε ἐγίγνετο, λαγχάνειν ἐκέλευσε: id eſt, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factum, ſortiri iuſſit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorſum vetuit, & à Prætoribus ea munera remouit. Idem Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id eſt, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortaſſe tunc, cùm Quæſtoribus impoſuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupiſſe, & ſub Traiano ea Iuuenalis agnoſcit:

** Credo id capiendũ, vt iterum publico ſumptu dederint, permiſſu Caij.*

Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterum in vſu.

——quanti ſua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celſi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij verſus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præſente ſæpiſſimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præſidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAESTORES. inſtituto Claudij, vt diſertè notat Tranquillus cap. XXIIII. *Collegio Quæſtorum pro ſtraturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, *vt ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eſſet.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæſtoria munera olim omiſſa reuocauit*, vt ſcribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quaſi priuatus Quæſtor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum reſedit, cùm Quæſtor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæſtor opulentum ediderat munus.* Non leuauit ſed auxit Quæſtorum onus Alexander: qui *Quæſtores candidatos iuſſit ex ſuâ pecuniâ munera populo dare: ſed vt poſt Quæſturam Præturas acciperent, & prouincias regerent*, ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæſtorũ munera Nero tollit. Fruſtrà reuocãte iterum Domitiano.

CONSVLES, * exemplis tamen haud ita crebris. Cicero ſecundo de Offic. *magnificentiſſima Pompeij munera ſecundo conſulatu* celebrat. Marcellus Iuriſconſultus l. XXXVI. De cond. & demonſtr. *Viuo Mæuio Seius conſul deſignatus eſt, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magiſtratibus reperio. Iam verò dedêre etiam

** Non crebrò reperta conſularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione ſæpe. Et ad eam hæc ipſa poſſis referre, excepto Tranquilli loco.*

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obſeruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio

nio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ suprà. Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de areâ* (ita vetus lectio) *fisci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum censeo, *Arcarios instituit,* & mox, *de arcâ fisci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Lampridius emendatus.

Arca & Arcarij.

** Iureti Notas ad Symmachū vide, lib. I. epist. LXII.*

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Vicesimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vti ex historiâ inferioris æui promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

Principes quando dederint.

CAPVT X.

Nec Romæ solùm, sed in prouincijs. Vbi reges dabant, præsidésque. Paulatim in coloniis & municipijs increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Posteà promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in prouinciis? certè & eas peruasit studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiâ,* inquit, *reges omnes vicit superiores, reliquorum sui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum* * *terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè opidis theatra & amphitheatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodo ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: Επιδαψιλευσα-

Dati etiam in Prouinciis, à regibus.

Quando in Macedoniâ, & fortasse Græciâ, primùm.

** Quod ipsum hodie eueniret.*

Quando in Iudæâ.

** Vide Ioseph. lib. XIX. variis locis.*

Multitudo gladiatorum in Iudæâ.

τὸ αὐτῶν τὴν καθιέρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βουληθεὶς γενέσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήν δε τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id est: *Dedicationē eorum operū magnificè celebrauit in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, ostendens animi sui magnitudinem. vbi etiā, vt multitudine inter se pugnātium augeretur voluptas spectantium, septingentos viros cum septingentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis esset.* Nec reges solùm insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis passim Proconsules Præsidesque. Ab eâ mente est, quod Tacitus Iunio Blæso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ,* inquit, *iugulauit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è seruitio Blæsi erant, vinciunt.* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæsar nequis magistratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniјs subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones videtis: sed obedientiâ, vt metuo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias vetustatis Amphitheatra etiamnunc, cædium istarum sedes. De Græciâ quidem Philostratus satis testabitur, IIII. de vitâ Apollonij. Alius item error Athenis emendatus est. *Conueniens enim populus in theatrum, quod in arce est, Gladiatores sese mutuo iugulantes spectabat, magisque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm nunc Corinthi. Nam magnis pecuniis empti homines nequam eò ducebantur, vt adulteri, perfossores parietum, sectores marsupiorum, receptores fugitiuorum, aliјq; tales. Athenienses autem eos armis instruentes, certare inter se iubebant. quam tam crudelem consuetudinem Apollonius illìc sustulit.* Videtis in Græciâ passim edita, & parum fideliter, puto, sustulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ magistratus præbebant: sic in colonijs municipijsque Duumuiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. *Thyasus,* inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permensis honoribus, quinquennali magistratu*

Dati etiam à Præsidibus.

Tacitus explicatus.

Dati in colonijs & municipijs vulgò.

Ab Aedilibus.

gistratu fuerat destinatus: & vt splendori capessendorum responderet fascium, manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latiùs munificentiam suam protendebat. Nam quòd scribit quinquennalem magistratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ suę illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib.IIII.in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat.* Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux, silēte Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Imò à cerdonibus.

Das gladiatores sutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac caussâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneste,

Statua ob præbitionē, & tituli passim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
L. D. D. D.

** id est, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS
L. D. D. D.

Dabant pro salute principis.

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Suessæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset, narrante Dione libro vlt. τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδήποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μή τι νεὼς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ γράφεσθαι ἢ καὶ λέγεσθαι ἐκέλευσε. id est: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & siquis alius eos vbicumque locorum daret, ne susceptos eos factosque pro salute suâ aut scriberet aut diceret.* Atque hi fortasse Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis suscepti. etsi aliam eius verbi sententiam haud sperno.

Vetuit Claudius frustrà.

Certis diebus dati. Saturnalibus. Quinquatribus.

Postremò non homines solùm certi qui darent, sed etiam tempora quædam quibus darentur: Saturnalia inprimis, vt prædixi. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius:

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;
Caussa, quòd est illâ nata Minerua die.
Altera trésque super rasâ celebrantur arenâ,
Ensibus exsertis bellica læta dea est.

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, sed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem scribit lib. LIIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῷ τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus altérve gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso scriptore obuia exempla.

Dies inserti ad honorem principis.

CAPVT

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *ædilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita vt* * *gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt scribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ caussâ Dionis ipsa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν τρισὶ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά που καὶ μύρια που ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicuresque animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouincijs gladiatorum: nec diutiùs conniueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit libro XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in ijs duo omnino qui contra comminationem aliquam non conniuerent.* Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpe habuisse vnum aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex ijs tantùm, qui in

Crebritas gladiatorũ & numerus.

** Ergo vnus ille non minus tribus millibus dedit, vno Anno.*

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mendum ostensum.

Et sublatum. qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris caussam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. *Millenaria nota sæpe corrupta.* Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞ : quæ ignorabilis obiecta exscriptori. Itaque censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. *Etiam in Suetonio.* de Principis illius immani sæuitiâ: *Viginti*, inquit, *vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die*. Quídni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti homullis. Denique * historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti duntaxat inconniuis oculis duo; non mira, si inter viginti.

** Omnes enim vocati, qui accusati in caussâ Seiani.*

CAPVT XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

Calamitas orbi inuecta per hos ludos. ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & pestis orbi-terræ. Credo, imò scio, nullum bellum tantam cladem vastitiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. *Diuinatio probabilis in numero interfectorum.* Numerum cum animis vestris recensete dierum quos dixi hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alteriúsve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto.

Itaque

Itaque eò ventum est, vt alijs legibus effusio ista fuerit coërcenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutâ die: quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu & sublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat.* Potiùs enim, *quo quis petijt.* Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret.* etsi id interdictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuere,* inquit Sallustius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia distribuerentur.* Sed Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: *nec Gladiatores sæpiùs quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.* quod ipsum tamen pertinuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis apparet. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum,* inquit, *impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis* (ita verius quàm, *rescissis*) *paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Ad hoc edictum, siue SC. fuit, respexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, præbuissetque materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ.* Sed post Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τῷ ἀριθμῷ τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι: *permisit volentibus cunctis,*

Leges reprimendis editionibus.

Vetiti dare Candidati.

Cicero correctus.

Numerus definitus, supra quẽ ne haberẽt in vrbe.

Ne darent etiam.

Tiberij edictum de re edictum.

Tacitus explicatus.

Caligula nullum fecit Tiberij interdictũ.

etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut instituendo collegio fabrûm consulebamur: & quasi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menses nomini Cæsarum dicabamus.* Nec de numero solùm Tiberius; aliquid etiam statuit de munerariis. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res,* ait Tacitus libro IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi spectaculáque publicè edendi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustrà. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis instituit,* ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnifariam temperauit,* siue, vt idem Capitolinus posteà ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per XXX. dies munus populo daretur*: salubri consilio, sed sine effectu. Perrupit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiatoria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat, qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansêre ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θέας κατέλυσε, συςέλλων ὡς οἷόν τε δαπανήματα: *Crebros Circenses, & alia quædam spectacula sustulit, imminuens & temperans, quà fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno ab vr-

Fortè & Domitianus.

Cautum qui dare possent, qui non possent.

Nè liberti.

Non Præsides.

De sumptu item cautum.

Tandem sublati gladiatores.

Zonaras lapsus.

Constantini lex.

ab vrbe conditâ ∞ . LXVII. pænè ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα: *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum.* Et Euſebius lib. IIII. de vitâ Conſtantini: Διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiam nunc inſerta Iuſtinianæo* Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat,* inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum viciſſim ſe concidentium perfuſorumque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Conſtantini lex *cruenta ſpectacula.* & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & * πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum:* multoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum; nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio ac Valentiniano conati irrumpere: imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò preceſque interponit ad Principem pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
Et tam triſte * *ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

*Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

**Artemidorus in capita περὶ μονομάχων.*

Iterum in vſu gladiatores.

Lib. ult. cōtra Sym.

**Benè, Sacrum. quia Dis inferis placandis.*

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodq́ue patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et ſuſtulit ſanè Honorius, occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. v. Hiſtor. Eccleſ. cap. xxvi. & Caſſiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. ii. Ita obuiam itum ludo non ludo: & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

DE origine, progreſſu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod ſatis eſt, dixi: non abſurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoq́ue modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magiſtratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis cauſsâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quaſi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accenſi: omninoq́ue imaginem quandam gerebant magiſtratus. De prætextâ, Feſtus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Piſonem: *Sex. Clodium qui nunquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. ii. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit.* Benè, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro iiii. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.*

Habitus veſtiſque Editorum.

Prætextati fuêre.

Suetonius nouè illuſtratus.

Palliolati, ægri.

& ægros. De lictoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua sunt in more, funus vt indicatur, siquid ludorum: dominúsque funeris vtatur accenso atque lictoribus.* Nec illud in occasione prætereo, propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio LV. καὶ τούτῳ καὶ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο: *Intereà & funebre munus gladiatorium editum, cùm singulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra consuetudinem, penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire; quod funeribus solebat; ipse in togâ pullâ præsidens.* Quibus è verbis vtrumque discimus, in funebri munere penulatos; in alio, togatos spectatores fuisse. Nec procudo vltrà sermonem limitis primi.

Lictores & accensus Editori.

Spectatores in quâ veste.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluptarium, Togati.

CAPVT XIIII.

Pars secunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuère etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti altique gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius,* inquit Isidorus, *inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse; imò nec eruditos valdè ad pugnam fuisse. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita esse: sed Polybius ita in fragmento apud Suidam: ὅτι τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ἐγένετο παρὰ Ῥωμαίοις ἡ μονομαχία· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς πολλαὶ ὁδοὶ εὕρηνται: *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen constabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuisse, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, crescente numero & crebritate editionum, publicè sunt aperti, & in ijs Magistri. Etsi quidam splendidiores, etiam post institu-

De ludis gladiatorum.

Anteà in domibus.

tos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar *Tirones neque in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

Ludi ad artem destinati.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid sanguine * pasta voluptas?*

* *Malo parta.*

Seneca libro II. de Irâ: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium, pugnantiumque.* Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit sibi*, inquit, *triclinium in summo Lusorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes sibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in Saluiano Massiliensi Episcopo idem verbum, lib. VI. *Longum est nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Lusoriis.* Græcè, καταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quasi dicas diuersorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id est, *Eò dementiæ vênit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, sed migrare constituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monstri illius insaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, sine alio additamento, posuisse nudam vocem. In vrbe autem plures eiusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: quorum in P. Victore mentio, & passim in marmoribus priscæ vrbis. Repperi istos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Pisones, *Ludum Æmilium.* E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam bestiariorum fuerint: vti certè * Matutinus. Hisce ludis non Lanistæ solùm præerant, vt dicam iam nunc, sed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, sed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & insulas id munus. Lapis priscus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eádem pœnâ adfecti.* Inscriptio alia vetus:

Lusoria, dicti etiam.

Plures ludi in vrbe Româ.

Eorum catalogus.

Distincti ludi bestiariorum & gladiatorũ.

* *Nam matutina spectacula, ferarum.*

Procuratores ludorũ.

T. FLA-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. *XX. HER
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

*Vigesima Hereditatum.

Nec lõgè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum: quorum mẽtio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui singulis his ludis: nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc:

Curatores munerum.

Medici ludorum. Iiq; veteres.

SILVANO. SANCTO
C. AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. AEN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum, Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτόν, τῷ ἐπιστάτῃ: *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci, abstinere bellariјs, frigidam non bibere, nec si quid fortuitò incidit aut offertur. Medico enimuerò obtemperare, sed & præfecto aut doctori.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluserim etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læsis; luxatisve. Deinde & ratio victus gladiatorij

Qui instituti exemplo Græcorum.

Quo fine ij medici.

Medici etiam pro chirurgis.

Ratio gladiatorij victus.

ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in saginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum *gladiatoriá totius corporis firmitate.* Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Sagina gladiatoria.

Qui dabit immundæ vænalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum ijs in cibum: *Antiquissimum,* ait, *in cibis hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor malique coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ caussâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est,* inquiens, *posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris: & fortasse prisci tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in colonijs item municipijsque. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm sese confirmant, gladiatorésque quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus* * *libertati confirmat, atque ijs equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed posteà sponte suá gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: οὕτως γ᾽ οὖν ὑγιεινὸν ἐξήτασται τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομάχους

De Plinij loco addubitatum.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi isti etiã in colonijs. Capua præsertim.

** Legerem, libertate. id est firmat conciliatq́; (. bi data libertate, pilei impositione. Et Rauẽ a.*

χοὺς τρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò*, inquit, *saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint.* Rauennæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. XXXI. *Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus considerauit.* Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in ijs ludis minutasque cellas fuisse, in queîs seorsim haberentur singuli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodiâ & sordido cellarũ situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum, quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cellâ suæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellam, decubuit super lectum.* Sed & meretricum cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui. quâ pœnâ nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

Cellæ in iis ludis.

Cellæ seruiles.

Cellæ meretriciæ.

Pœna ludi.

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

HIS ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

Lanistæ vox.

P. POETILIVS. P. L.
SYRVS
LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista*, λευδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιστάτης μονομάχων. Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt

Lanistæ pro gladiatoribus. cefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius vsurpat: parum propriè, imò imperitè:

——sedet illa verendis
Vittarum insignis faleris, fruiturque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista.* Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Familia gladiatorum. Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præesse. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam si in parandá familiá suspicio est nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium scilicet fuisse pro lanistâ. In lapide prisco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cùm venalicios & Lanistarum familias vrbe expulisset.* Seneca de Beneficiis: *Lanista, qui familiam suam summá curá exercet atque ornat.*

Familiam ducere. Hinc natum prouerbiũ Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem censeo ac familiæ præesse; sumptumque ab hac ipsâ lanistarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure scientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepsque, bene Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Historiis passim Ducere ordines; in Quinctiliano, Ducere classem. Nec vis verbi huius adhuc satis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnarunt.

Doctores pro Lanistis. Hi ijdem Lanistæ, honestiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accersitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & ministri: neque t men illo gladiatorum nomine tenentur.*

Et magistri. Et Magistri. Cicero III. de Oratore: *Magister hic Samnitium summá senectute est.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant.

Commentantur. Quin ijdem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo sumptis. Cicero de Magistro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæsar

ſar apud Suetonium, à pleriſque Senatorum & equitum precibus eniſus eſt, *vt ipſi diſciplinam tironum ſuſciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego ſum,* (*Dictata dant.*) *vt vos alloquar. ſed tamen & gladiatores perfectiſſimos non tantùm magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ & ſuperuacui quique adhortantur de longinquo: vt ſæpe de ipſo populo Dictata ſuggeſta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ pręcepta ſua armorum, (*Etiam in ſcriptis.*) commisêre etiam ſcripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Scripturus leges & regia verba laniſtæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari compoſuit lib. I. de bello Africo: *Cæſar,* inquit, *contra eiuſmodi hoſtium genera, non vt imperator exercitum veteranum, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefacere. quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent,* &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones ſiue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vſu longo edocti. ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat. (*Tirones docti in ludis.*) Symmachus lib. II. Epiſtolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura proſpiciet, quæ pars in apparatu Quæſtorio prior eſt, vt auctoramento lectos longus vſus inſtituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptiſſimus tiro gladiator, vt nouiſſimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam cottidie ſcelus.* Ratio moduſque inſtituendi, vt rudibus batuerent cum Laniſtâ. (*Rudibus batuebant.*) Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus ſecum* * *batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Siue (* *Idẽ Suet. in Cal. cap. LIIII.*) etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Vegetius lib. I. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vſus non ſolùm militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnaſium ipſum, Batualia. Gloſſæ priſcæ, *Batualia,* γυμνασίαι τῶν μονομάχων. (*Batualia.*) Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum ſignificant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. (*Etiam milites batuebant.*) nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendiue cauſsâ. Liuius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando deſcribens: *Tertio die rudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt.* (*Correctus Liuius.*) Ita vetus liber, qui apud Lipſium: non, ſudibus, vt præferunt vulgati. (*Quid Rudis?*) Firmat Polybius, qui eâpſe in re ξυ-

λίνας μαχαίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno.

**Et quidē pro modo cuiusque armaturæ. Threci incuruus: Secutori rectus: Retiario dentatus. Fortasse etiam è ferro, sed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.*

Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτωρος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum sinistrá præferens*. Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes*. Ita enim ego emendem, cùm vulgò sit, *faculis*. ex quo alij, *sacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude.

Videri eam duplicem. Lanistarū ferulaceā: qualia sceptra pædagogorum.

Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quâ secerni cognoscique potuit. eam dico è ferulâ fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens*. Et nónne discriminat apertè? Commodo velut discipulo gladium ligneum tribuit: magistro ferulam.

Tirones vapulabāt ferulis.

Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet*. Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaque suâ aberrantes lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam & hæc res à litterario ludo.

Martiali lux.

Martialis illud tortuosum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula*. id est, rudis, cōtra tridentem. De hac ferulaceâ rude Charisius: *Rudis, scipio quem Lanista liberandis gladiatoribus gerit*. Glossæ: *Rudis*, ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων.

Varroni lux.

Varro transtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ esse nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt*. id est, magisterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnasia, diuersa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortasse etiam ponderosior, grauiorque.

Arma tironum grauia.

Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non est vtilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat. itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnant: diutius illos magister armatos, quàm aduersarius sustinet*. Idemque in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII.

Duplicis

Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis volupta-* *Detestatio eius disciplinæ.* *tem perimitur: & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est. Scelus non tantùm geritur, sed docetur. quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, vt perimere quis possit: & gloria est, quòd peremit.*

CAPVT XVI.

Mensæ secundæ. interruptus paullum sermo de loco: dictúmque per occasionem de Saturnalicijs muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculísque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ocius has mensas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

——* τρώγημα δὲ

Ὁ σωφρονίστης τοῖς φιληκόοις λόγος. * -Bellariū est, Sermo bonus prudensque cupidis discere.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domestici, partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari nostro. Hem! inquam ego. semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos sit. Versúsque ad conuiuas, Amici, inquio, numquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in punctistitio, vt sic dicam, mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis, per Saturnalia, munuscula missitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia &* *Saturnalibus munera missitata.* *Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea sunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt.* Martialis:

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiuijs dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, eâ?

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* commissatione quadam, in Apophoretis vicies HS. contulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Posteà translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribúsque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundiæ tuæ sollennia & votiua suscipere.* Libro quinto: *Ad te dypticbum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censeri Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel tale*

** Dubito an, commissione vt per ludos ei hoc munus. tamé & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta lanx.

tale quid nominata. est enim plana. Desieram ego: sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— *ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adsedimus etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

Cerei in Saturnalibus dati.

*quæ vox clauso tibi fugit ab ore?

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequijs: isque antiquissimus locus. Posteà non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scænisque ludorum dantur.* Asconius in Verrem: *Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proijceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiam Asconij, id est, Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis imponant, lib. XV. cap. XVIII. *Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Julij, quod nouissimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videntur enim adfirmare postremum id fuisse in foro munus Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

Seu cùm lasciuum sternet arena forum.

Vbi dati gladiatores.

In foro olim.

Plinij ambigua verba enodata.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusque clientibus tribulibúsue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. I. *Quærit ex me, num consuessem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos posterosque eius quoquò versus pedes quinque habere,* apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa * Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerũque exhinc in ijs dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idẽ scriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod sub Impp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non aptè extructum ad spectacula.
Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.
** Adi librũ nostrum De Amphitheatro.*
Amphitheatra.
Septa.
Circus.
Vici & regiones vrbis.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscænâ ludi parte.

HIC Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore, res tam illustris elapsa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO.

Spoliarium quid.

MO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE OBTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipſis Amphitheatris ſeparat: *Ceterùm à ſæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & piſtrina, & carcer, & ludus, & ipſa Amphitheatra, & ipſa Spoliaria, ipſæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria,* dictæ, vt notant Gloſſæ Latinę veteres: vel, vt Græcę, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, ſeque veſte exſpoliabant, Spoliaria dicta. & à cauſsâ ſimili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum veſtes, ornamenta. Plinius in Panegyrico de Ærario diſſerens: *Nunc templum, nunc verè deus, non ſpoliarium ciuium cruentarumq; prædarum ſæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæſorumque. Caſſius Seuerus in Controuerſiâ, Debilitans expoſitos. *Produc agedum familiam ſemiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: oſtende nobis captiuos tuos. Volo mehercules noſſe illum ſpecum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium ſpoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilianum lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, ſunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorem in ſpoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.* Quin & ij, qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur. Seneca epiſt. XCIIII. *Numquid aliquem eſſe tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obſcænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæſt. Nat. extremo: nec ſcio an ad Spoliarium; an ad ludi locum fœdum, vbi * Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi,* & capiam de iis qui ſponte ſeſe auctorant.

A balneis ducta vox.

Cui rei ſpoliaria.

De Seneca loco.

* *De quâ Martialis,* Quod ſciat, infelix dãnatæ ſpongia virgæ. *& Seneca epiſt. LXXI.*

CAPVT

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonísque. per occasionem de Diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem insusitatá hodie. Ammianus expletus à coniecturá. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIxi. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prætorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hanc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hîc Victor, Verè fortasse Commentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cùm medij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij leuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenses diffissos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. IX. ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τοῦ δρόμου τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυῤῥίχην ὠρχήσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici Pyrrhi-*

Pyrrhicam saltarunt. Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum est. Ille abominatus tam tristem vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in mensâ: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, &, Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum? Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacesserent lætitiam hoc sermone. Atque adeò ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatū obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri ministri cùm lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad cœnam itidem inuitatus, cùm inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex vsu, Vincamus * perun.......... lem ne ..... interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

Inuitandi mira, sed prisca ratio.

Seneca leuiter correctus.

** At qui dicunt restituisse Ammianum, hac omnia infidè omittūt.*

AMICI.
DVM. VIVIMVS.
VIVAMVS.

Et sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei?

Cranium in mensâ.

Epigramma Græcum disertè:

Η῾ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλίη, ἀρτολάγυνος
Αὕτη, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
Καὶ τοῦτο φθιμένοιο προάστιον ἱερὸν ὀστοῦν,
Εγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.
Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο
Α῎νθεα. τοιοῦτοι γινόμεθ᾽ ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis seruus, sic aptam, Vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit,*

Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.

* * *

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.
Ergo viuamus, dum licet esse bene.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipsum mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem asperum, inquit, & non longè à Scythis; quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie barbara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hæc vita! Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Vana spes vitæ.

Miserum, miserum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri est:
Heu quàm fallaci iactaris
Turbine vitæ!
Ille superbi limina regis
Ambit, & alter populi fasces:
Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congesto
Pauper in auro est.
Ah nescitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Cursu præcipiti ruit ætas.

Ludite,

Ludite, viuite, dum breuia sinunt
Pensa sororum.

Cum fine versuum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet; certè somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi vidêre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Mutitatio priscorum.* *Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se conuiuia agitarent, iurare apud Cos.* &c. Vbi lego *Agellius correctus.* fide codicum, *mutua inter se dominia agitarent.* Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primùm dominia atque sodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in *Et Nonius.* Dominus: *Cicero Frumentaria: Adria argento dominos vestræ*: facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia conuiuia Virgilius respexit,

Mutuaque inter se læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχοι: id est, *alternantia conuiuia diis præbet.* Occupauit respondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel vt ego appellabam, fuga.

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernêre. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & vsu haut perinde adficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæsitámue. At contrà Annali XI. *Nec multo pòst Curtius Ruffus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum,

Taciti non certa historia locus.

De argento apud Germanos reperto.

ſcriptum, annis. Non concilio prorſus. Libri veteres, *in agro Machiaco*. Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco*. Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij foſſio, vt arbitrantur: ſed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipſi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis ſæculis pòſt, inuentionem hanc adſignant medij temporis ſcriptores. Ditmarus libro II. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit ſæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti*. Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prælijs vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, noſtræ tenuitatis non eſt dicere.* Hæc taliaque, Victor, hiſtorica & oblectantia muginabar. Ne iſta quidem fas, inquit. ſed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona ſcæua eſt, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noſter quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogium illi debemus, Vnum eſſe inter Belgas, qui noſtrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam ſcis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: ſed dic illi à me, ſodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, ſic fama eius æternior erit, quò tardiùs creſcet. Pulchrum eſt cum Manilio gloriari, ——*nec in turbam, nec turbæ carmina ſcribo*. In his ſermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Triſtior nobis viſus. Itaque Duza ad illum,

Quis iſtic voltus, quæ caligans triſtitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille ſingulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratiſſimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc miſit, & renuntiari iuſſit: Negotium ſibi natum eſſe. Id tu triſtis? inquam ego. Ne veniat. an de illius veſpere victuri ſumus? & ſuccidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Naſiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more

Tacitus fortè emẽdatus.

In vno conuiuio Romani sæpius lauabant.

prisco? qui non ante mensam modò, sed in conuiuio meliore per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Athenæum lib. IIII. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: καὶ ὡς ἅδην εἴχομεν βρώσεως, ἐχερνιψάμεθα: *&* *cùm satis cibi sumpsissemus, manus lauimus*. Iterumque post aliud ferculum: καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανούμεθα: id est, *& manus loti coronas sumpsimus*. Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula fercula lauarent*. Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ mensâ sæpe ceream cœnam, sæpe ligneam, sæpe eburneam exhibuit: cùm tantùm biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent*. Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor.

Cuiusmodi ea lotio.

Quomodo enim in lecto? & surgebántne? Minimè, inquit. sed auertebant à mensâ. Sidonius bene adsignificat, lib. I. cùm apud Cæsarem epularetur: *Retrorsusque conuersus, tanquam manibus aquam postularem, tantumque remoratus quantum stibadij circulum celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi*. Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

CAPVT II.

In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duzam.

IAM adsederamus; & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine sua omnium oculos in se conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hóspites, inquit, pauca præstinaui. Nam per hos dies, vt scitis, promiscuæ cœnæ non solùm cande, sed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij nostri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spadonem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis insolentiam vocis:

Carptores qui

Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum scindentes carpentesque præministrarent. Iuuenalis:

——*carptores, archimagiri.*

Ybi

Vbi tamen, *fartores*, &, *captores* ſubſtituunt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quaſi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum qui obſonium carpit: Carpus vocatur. itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde eſt, quaſi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. *Stabilita Iuuenalis lectio.*

Sciſſores ijdem dicti. Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus ſatis indicat, cur eoſdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit —— *& cheironomonta volanti Cultello* —— Itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Neſcio an eos ipſos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores pluſculi ſplendidè amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata.* an potiùs, qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut ſub ſignis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen poſtremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis: *Sciſſores. Cheironomontes. Diribitores. Structores.*

Structorem intereà, nequa indignatio deſit,
Saltantem ſpectas.

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibum.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον στρούκτορα. id eſt: *Iuba rex eundem cenſet Græcorum* τραπεζοκόμον (quaſi dicas menſæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, ſed peritè ſeruatur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter?* reſcribique, *peritè ſtruitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Deſierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magiſter: rem vide. Et ſimul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adſpiciens, Heu gallum decumanum! inquit. & mirum ni iſtum ſubmiſerint Brugæ tuę. Ita eſt, inquit: ſed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipſi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: *Seneca emendatus.*

& cæli-

& cælibem quasi cælitem agnosco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, spectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo hesternus Pighij sermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque vt ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui mensam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potiùs, quàm vt edam. Cur non autem noster Duza? —— ὥσπέρ μοι πολλὸν ἀμείνων. Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, vt ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza,

——velut minuta magno
Deprensa nauis in mari, vesaniente vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur, * Gladiator in arenâ consilium capiam.

* *Prouerbiũ apud Senecam epist.* XXII.

CAPVT III.

Propositio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresque passim arenâ se polluisse. quod alius Principibus permissum, alijs vetitum.

COMPOSVIT se Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic infit: Quattuor, vt meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo:

Originẽ,

Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. *Qua dicē-da Duza.* Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque discrimen. Ad conditionem quod attinet: è seruis plerumque comperior fuisse, aut captiuis. Serui aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. *E seruis.* De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè surripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem sæpe caussam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, caußâ non præstitâ,* ait Spartianus. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. *E dānatis.* **Discrimē tamen aliquod Vlpianus facit inter Damnari ad ludum & ad gladium. Cuius verba infrà cap. XXI.* Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repertos, ad gladij ludū deputabat.* Eos conquiri moris etiā in prouincijs fuit; ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E seruitijs gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, nō ignotum. Aut enim vēditi illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. *E captiuis.* In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemijs plerisq; pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorū paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpe & sine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atq; in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniūt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paullatim etiā liberi & ingenui; nulla quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. *Etiam è liberis.* *Qui pretio se vendebant.* Vtrūque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectu ac * liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* **Malè vulgò libertorum.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. x. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maximè*

mè idoneum castris, in ludum conijciunt. Tertullianus ad Martyres: *Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur.* Lactantius lib. v. cap. IX. *Et quod est sceleratius, vt sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ pareant, sed exstinguendas publicè animas vendant.* Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hostem sibi quisque parat, cùm bella quiescunt.

Sæpe & nobiles, re comesâ. Et verò paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria cõiecit.* Idem epist. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in viâ diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum.* *Seneca explicatus.* Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, sed vanâ. *Culter venatorum.* Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus*. Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

Si desecta gemes grandi venabula rostro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus sui æui:

——quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladiũ. Quin vulgò iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæsare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriá, & A. Calenus Senator quondam actorque caussarum,* ait Suetonius in Iulio capite XXXIX. *Permisit Iulius Cæsar.* Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, siue insania fuit,

fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit *μήτε βελλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δοῦλον ῥαβδουχεῖν, nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum lictorem.* Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (ὅ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπετεράπη. *Neque enim,* vt Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam est humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatusconsulto. Suetonius Augusti cap. XLIIII. *Ad scenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm priusquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriusque ordinis* (Senatorium cape & Equestrem) *profligatissimus quisque, quò minus in operâ scenæ arenæq; edendâ Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* Sed non ad Tiberij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permiserunt, vt Caligula vnâ commissione vigintisex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentosque equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex ijsdem ordinibus, cōfectoresque ferarum & varia arenæ ministeria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza. At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripserit, *quadrageno Senatores.* Vniuersus ordo patrum lege Augusti intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex ijs infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, scriboque, *sexagenos.* numero satis etiam liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse dumtaxat scribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐκ τοῦ τέλους τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tranquilli sic potiùs legerim: *Fortunæ atque existimationis integræ. Ex ijsdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletaque sententia, quæ pendens aliter & hiulca esset. Duza iterum: Iam viri estis, inquit, laudo. Anteà silentium vestrum perpes, & non ex sponso: nunc cùm

Vetuit Augustus in Senatore, permisit in Equite. Posteà interdictum sub eodem.

Permisere iterum alij Principes.

Præter fidem in Tranquillo numerus.

Is mutatus.

Iterum correctus idē.

iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cauitque seuerè ne equites Romani ludo aut arená polluerentur. Priores id Principes pecuniá & sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere*, ait Tacitus lib. II. Historiarum.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit; vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. XV. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per arenam fœdati sunt.* cum quo in eâdem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, sed & feminarum.* Deque hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

Feminæ etiam ad gladium.

Hos inter fremitus nouósque lusus,*
Stat sexus rudis insciúsque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque phasim
Thermodontiacas calere turmas.

* *Malè vulgò*, luxus.

Neu Principes modò censete hanc insaniam insanijsse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamento cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere.* Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum

Vetitum id Senatus decreto.

dum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mânibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna simplicitas? Oculis meis spectaculum tale sit, & Dianis illis Actæon ego.

*Nam ea in gymnasiis nuda.

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, improbo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάννους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε: *Pugnas etiam noctu sæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νόννας legeretur. Papinius de ijsdem Domitiani ludis:

His audax subit ordo pumilorum,
Quos natura breui statu peracto
Nodosum semel in globum ligauit.
Edunt vulnera, conseruntque dextras,
Et mortem sibi quá manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Cassuræque vagis grues rapinis.

FEMINÆ.

NANI.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

SED vt vestigia mea relegam, ex ijs quæ dixi videtis, duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quique pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Glossæ priscæ: *Auctoratus,* αὐθαιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονόμαχος. Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se.* Asinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eá iugulati ciuis publicè constitueretur auctoramentum.* Seneca: *Quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est.* Cicero: *Merces ipsa in mercenarijs, auctoramentum est seruitutis.* Seneca: *Hominem venalis animæ crebris incitabat auctoramentis.* Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eam fortunam recideret.* nisi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hæc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemni interposito fiebat, quod vinclum seruitutis. iurabatque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi,* inquit, *sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferróque necari: & quidquid aliud Eumolpus iussisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animósque religiosissimè addicimus.* Horat.

> *Quid refert, vri, virgis ferróque necari*
> *Auctoratus eas? an turpi clausus in arcá?*

Duo genera vniuersè gladiatorum.

Auctorati.

Auctorare.

Auctoramentum.

Iuramentū in auctoratione.

Eius forma.

Seneca

Seneca epiſtola XXXVII. *Eadem honeſtiſſimi huius & illius turpiſſimi auctoramenti verba ſunt, vri, vinciri, ferroq; necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per ſanguinẽ reddant, cauetur vt iſta vel inuiti patiantur: à te vt volens libénſque.* Alluſit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca.

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum ſuſpectum habeo: & forταſſe, *Virgari.* In tria enim iurabãt, Vſtionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidiſſent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, ſiquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita ſe vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis ſecari, ferróque necari.* Seneca epiſt. VII. exprimẽs ſæuientis populi voces: *Occîde, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrũ? quare parum audacter occîdit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiũt.* Vbi rideatis licet notam oræ appoſitam, *Plagis, id eſt retibus.* Imò verberibus, ô ſtupor; & tu ijs dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum.* Hac fini Lorarij fuerunt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκοῦσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειεν, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iiſque clam pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De muneribus: *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratus, perſonali munere ſeruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. III. Apud Euſebium lib. V. Eccleſ. hiſtoriæ in epiſt. Viennenſium & Lugdunenſium, de martyribus qui ad beſtias dati: ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id eſt, *Suſtinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vſitatas.*

Ad tria pertinuit.

Maſtigophori.

CAPVT VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum insertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abstinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litterisque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS secundus inferebatur; & Duza, dum mensę commutantur, cibi collocantur, paullisper interquieuit. Lernutiumq; adspectans, Dic sodes, domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prādium est, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Nescio quis autem scriptor apud Suidam notat, ita receptum fuisse populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quisquam inter cibum. Verba eius: ᾠνοχόει οὐδεὶς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δειπνοῦντας: id est, *Nemo vinū infundebat, nec moris est apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius; & ministrū respiciens, Scelus pueri, inquit; cassus oculis manibusque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne nescias, nouæ imò veteris Italię placitus mihi mos, Sitis? posce. Ita hîc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hę columbæ sacræ. Iure. vitam & hunc spiritum debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ administræ; eæ rebus iam deploratis, & tantùm non funere nostro conclamato, solæ indices auxilij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertè scripsisti,

Orientales non bibere soliti ad mensam.

Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla prosunt, per spatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq. his ipsis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vsus olim similis columba-

Columba ad litteras ferendas, in spectaculis.

lumbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu ferebant; easque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atq; ad locum redeunt: quæ nisi reuerterentur, non emitterentur.* Atq. à theatro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obseruat lib. x. *Cæcina, inquit, Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines in vrbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ * colore.* Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam festum absentiâ tuâ redderes nobis infestum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce. Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in aurem Lernutio insusurrauit: iterumque altiore voce, In Catomum posthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior aspectus; quàm nunc tuus. Ecce enim suppositicium tibi me fecerant boni isti Editores: at nunc scilicet per te soluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite mastigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio est, Thetidis marinæ filio. Pareo, magister, potiùs.

Varroni aliqua lux.

** Factionis scilicet eius qua vicerat: puta Veneta, Prasina, &c.*

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & discrimine. De Secutoribus primò; caussâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus sedendi apud me fuit. At Duza iterum sic orsus est. Quod primùm ergo in Hominibus proposui, id dixi: Genera sequuntur & discrimen. Nec enim gladiatorũ vnum nomen aut vna classis: sed ab armis, à locis, à tempore, aliisque caussis diuersi. Ea omnia operæ mihi est, vt accuratè persequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum nostrorũ in his sæpe error.

Varia genera gladiatorum.

In primâ classe, qui armis & ratione pugnę diuersi, colloco istos,

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Ordiar à Secutore. is ab insequendo Retiarium dictus, ait Isidorus. Et verum est. nam secutor propriè adsecla, comes ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæsaris, muneris operæq; nomen. Neapoli in marmore: *Secutores qui?* *Secutor in militiâ, vt videtur ex lapidibus.*

TAVRO. SECVTO
RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. Ↄ. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. Ↄ. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epistolâ ad militem: *In militiâ sæculari socius & secutor contubernij tui fuit.* Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptum, cùm secundus obsequensque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturæ traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus.* id est, qui Lamachum sequeretur comitareturq. ad Orci domum. *Martis id cognomen.* *Apuleius interpretatus.*

Secutuleia. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor*, inquit, *tanquam mulier ſecutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* ſi *Petronius interpretatus.* recta lectio eſt, ab hoc eodem ætymo, quæ virum appetat & ſectetur ipſa. Quamquã & reſpectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorũ nomina, mentio multa. Cicero ad Atticũ lib. VII. *Gladiatores Cæſaris qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribus familiarum.* *Numerus in Cicerone vitioſus.* *Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt.* id eſt, duo millia. Ita inibi malo, quàm IↃↃ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorũ Capuæ fuiſſe, & quidem Secutorianæ, id eſt vnius armaturæ? Iuuenalis:

——— *cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.*

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τῶν Σεκούτωρς καλουμένων: *vſus eſt armatu-* *Coniectura in Lampridio.* *rá eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appellatus eſt inter cetera triumphalia nomina etiam ſexcenties vicies, Paulus primus ſecutorum.* Vbi optem ſcribere, *Palus primus.* Certè enim nomen eſt vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem ſic dictus fuerit, quia immobilis inuictuſque aduerſum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exerce- *Et altera in Dione.* bantur. Suadet hanc ſcripturam etiam Dio: ἐπέγραψε πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτοῦ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκουτόρων, ſi diductim tamen legas corrigaſque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuiſſe non dubium, ex ritu quo ſolent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quaſi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris de- *Secutorum arma.* ſcribit Iſiodorus, neſcio an ex fide: *Secutor eſt ab inſequendo retiarium dictus. Geſtabat enim cuſpidem & maſſam plumbeam, quæ aduerſarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iſte ſuperaret. Hæc armatura ſacra erat Vulcano. Ignis enim ſemper inſequitur. ideoque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua ſemper inter ſe inimica ſunt.* De maſsâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. *Gladius.* & gladium illi tribuit Prudentius:

Altius impreſſo dum palpitat enſe ſecutor.

Clypeus. Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inſerit eius dextræ, non quia id alij Secutores, ſed quia

quia Commodus gloriabatur iactabatque esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis*, inquit, *cum Secutore compositus sibi videbitur*, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τὸ καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id est, *pulchram quidem fæminam sibi iunget & diuitem, sed magnùm spirantem ob opes, ideóque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eosdem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellem ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo. Galea.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ & armorum. & cum quo commissus.

RETIARIVM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem scripsisset breuiùs & veriùs, *ferebat reteiaculum*) *vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis caussâ.* Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo lib XIII. ὕστερον δὲ ἐκ μονομαχίας προσκαλεσαμένου τοῦ Φρύνωνος, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id est: *Posteà verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnauit: & retiaculo quidem hominem circumuoluit, tridēte verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuisse eū scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma descripsit, & velut ex professo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII. Retiarij, qui? Eorum origo.

—— & illud

Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.

Nec galeâ frontem abſcondit. mouet ecce tridentem,
Poſtquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad ſpectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoſcendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm ſe
Porrigat, & longo iactetur ſpira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Gracchoiuſſus pugnare ſecutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce ſupinâ.* non ergo ſica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec galeâ frontem abſcondit.* *Retiarij ſine galeâ. Nudo vultu.* quia contentus ſolo galero, de quo etiam ſubiecit, *& longo iactetur ſpira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, ſoli ex gladiatoribus. Ad quam ſententiam aptanda ſæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapſos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exſpirantium faciem videret.* cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudũ ad ſpectacula vultum Erigit.* *Rete effundebant.* Pergit, *Poſtquam vibratâ pendentia retia dextrâ Nequiquam effudit,* & oculis ſubiicit ſolẽne genus eius pugnæ. Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum ſuſpenſumq; dextrâ manu rete in aduerſarij caput iacerent: & ſi erraſſent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegiſſent. Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoſcendus arenâ.* *Deinde fugiebant.* & Artemidori interpretatio: εἰ δὲ Ρητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τῷ βουλομένῳ πλησιάζουσαν: id eſt, *Si cum Retiario, capiet vxorem paupertinam & laſciuiuſculam, & fugacem, & facilem volenti cuiq; iungi.* *Tridens ei pro telo.* Ait etiam Iuuenalis ——*mouet ecce tridentem.* Tridens enim ſiue fuſcina illi, pro gladio. Poſtremò ——*credamus tunicæ.* ſcilicet quia inermes retiarij, & in ſolâ tunicâ. Sic de eodem alibi* idem: *Satyr. II.* ——*tunicati fuſcina Gracchi.* Sueton. Calig. *Retiarij tunicati quinque.* *Et Spongia, tegmen.* Tertullianus tamen Spongiam iis adtribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit, inquit, de miſericordiâ moueri defixus in morſus vrſorum, & ſpongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis. Interrumpẽs Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium *An & gladium habuerint?* illis fuiſſe firmare ex Valerio meo poſſum, à te negatum. Verba eius libro I. De ſomniis: *Cùm gladiatorium munus Syracuſis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij ſe manu confodi vidit:*

dit: idque postero die in spectaculo consessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciem vidisset (nota & hîc vultum retiarij nudũ)* *idem dixit ab illo retiario se trucidari putasse, protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discusso, caussam exitij misero adtulerũt. Retiarius enim in eum locum compulso myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit.* Nónne disertè ait gladium? Duza excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis scit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiusmodi menda pluria sublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, si in sinistrâ tridens, in dextrâ rete? Nisi fortè ad latus succinctus ille, non ad pugnæ vsum sed cædis. id est, quo prostratum abiectumque aduersarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Post Pighium, etiam ego in te ibo. Dixisti Retiarium cũ Secutore compositum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem dixi. Iuuenalis, —— *cum Gracccho iussus pugnare secutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine vllo totidem secutoribus succubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interêmit.* Iuuat quod Lampridius scribit: *Commodum confecisse mille palmas retiariis victis vel occisis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compositionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Festo, *Retiario*, inquit, *aduersum Myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piscem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium consequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum vt vnus cum diuersis componatur: sicut Myrmillo ipse etiam cum Threce. Finio de Retiariis, si versus Prudentij addidero:

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant hastilia, saucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inscriptionem veterem satis argutam, quæ Tergeste:

CONSTANCIVS. MV

Mallem, iisdem.

Dubitatũ in Valerij scriptum.

Retiarius cum Secutore commissus.

Vel cũ Myrmillone.

NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM
BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

*Significat utrosque rudiarios fuisse, & præmio inductos pugnasse.

RETIARIVS CVM SECVTORE

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exẽplum in Maximini vitâ, Threciscus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente. Odorari videor è vestigijs Liuianæ scripturæ, parũ firmis tamen plerísq;, lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorũ pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumq́; id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq; iuuenũ accendit. Itaque, qui primò ab Romá magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * * Nam quæ sequuntur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cùm hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrũ.* Imò verò iam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabãt. quod omnino obseruandũ Herodotus suggessit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum sepeliendi: χῶμα δὲ χέοντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον· ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μουνομαχίης: *Tumulum cùm fecerint, certamen varium instituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione singularis cuiusque pugnæ.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio. Apud Plinium lib XI. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. Quæstion. Natural. *Te,* inquit, *longiorem iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.* ex ijsque procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcũ, &, dum in arma se colligunt, subsidentium. Mentio & istorũ Horatio, —*Threx est Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina,* inquit, *fuit secutor, Syrus autem retiarius.*

Threces, qui, & vnde dicti.

Conatus interpretãdi explẽdiq́ Liuij.

Threces cruenti.

Threcem cum secutore confudit Horatij interpres.

**Ipsum attigisti nempe limen ostij.*

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum. Parma.

O homo, * Αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, *est myrmillo : & secutor idem cum retiario.* Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat ijs parmas. etiam Martialis:

> *Hæc quæ sæpè solet vinci, quæ vincere rarò*
> *Parma, tibi scutum pumilionis erit.*

Clemens Alexand. correctus.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Glossæ: *Parma*, θρακικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumq; refert concaua sint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexādrinus Clemens Stromat. I. Θρᾶκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμην εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο, id est, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum.

Harpe, ensis falcatus: Curtio Copis.

Sica Romanorum qualis.

Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. xx. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δέ εἰσιν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυνον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων Σίκαις καλουμέναις· ἀφ᾽ ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον. Id est: Ij *qui Sicarij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerāt, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace diuersis: sed incuruis tamen inflexísque, quales sunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.*

Ea Threcū propria.

Glossæ: *Sica* θρακικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipsa Sica, in vsu Threci gladiatori. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem rudibus secum batuētem, & spontè prostratum confōdit ferreâ sicâ.* Probabile enim, contra myrmillonem, pugnasse eum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: ——*pugnantem falce supinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen esse siue Sicā, & Threcem circumscribi. Et clarissimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν θρᾳκὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκευάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Nam libri præferunt; θώρακι.

Artemidorus verè emēdatus.

& interpres nihil sani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare sibi videtur, vxorem ducet diuitem, astutam, ambitiosam. Diuitem, quia protectus armis. astutam, quia gladius illi non rectus.*

rectus. ambitiosam, quia attollit se & insurgit. Vbi omnia expressa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam describit nobis è Suetonij verbis Isidorus, sed, peruersis & pollutis. *Sica,* inquit, *à secando. Tranquillus autem dicit, dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante responsum, sic pugnabo. inde* * *Sicæ nomen datum est.* An mens hæc Tranquilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, alijsque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

* *Certè Sicam poëtæ producunt: tanquam aliunde etymon quàm à secando.* *Threcidica ὅπλα, ipsa arma Threcum.*

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subitæ est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litterâ D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde venisse eos accredam Festo: *Retiario,* inquit, *pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat.* Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Describere mihi hanc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitijs gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* * *Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Persis, libro XXIII. *Pedites enim in speciem myrmillonum contecti iussa faciunt.* Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: *Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.*

Turnebi originatio ridicula super Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Viderieos Gallicè Crupellarios dictos. *Censeam ita dictos Gallis quasi qui ob grauitatē armorum reperent, non irent. Crupelaers, siue Prorepos.* *Ratio pugnandi.*

Sed & Ammianus lib. XVI. *Seq; in modum myrmillonis operiens, hostiũ latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, suprà: quem ait solitum, ἐπιβαίνειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Ausonius in Monosyllabis:

Artemidorus explicatus.

Myrmillo cum Threce pugnabat.

Quis myrmilloni componitur æquimanus? Threx.

Cicero v. in Antonium: *Myrmillo pugnauit in Asiâ. cùm ornasset Threcidicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiarijs, vt monui antè. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: Síccine defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantùm, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cùm enim res gladiatoria ab ijs, quídni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec derisor nec arrosor ego. cuius probum doctumq́ue os veneror, & quem cum vno alteróque habeo velut * λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

Siue etiam cum Retiario.

Myrmillonis verbũ, mirum ni Etruscum.

**Reliquum seme aurei generis.*

CAPVT

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortassis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumuis valet,

Hoplomachus Graecis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie.

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.
Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos; an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cõfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem, cuius nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium sanè memoriam post Augustum non repperi. Anteà sæpe. Lucillius,

Eosdem videri cum Samnitibus.

Eserninus fuit, Flaccorum munere, quidam
Samnis spurcus homo.

Nonius, in Spurcum, emẽdatus.

Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum transscribens Solinus cap. IIII. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro*, inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis neruis*, &c. Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ciceronem, Horatium, aliosque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumq; nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura

Et Solinus.

Samnitiũ origo.

eorum non ignota. nempe illa ipſa, quam in Samnitibus de-

Armaeorum.

ſcribit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorum inſignibus fecerunt. Duo exercitus erant. ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti, ſummum latius, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſsâ. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocreâ tectum. galeæ criſtatæ.* Picturam omnem ſperno, præ hac deſcriptione: quam ordine videamus. Ait, ſcuta cælata argento. Iam ergo intellego & diſco

Scutum argentatū.

ad Samnites referenda, quæ Artemidorus ſcribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτέυει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὰν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑπεβαίνει καὶ ἐσκέπασται. id eſt, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus ſeruantem, viróque obſequentem. Nam & ſubit, & tectus eſt.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea eſt, quam in

Artemidorus interpretatus.

Spōgia ſiue baltheus.

notâ feminei ſexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Iuuenalis verſus de feminis explicati.

Quale decus, rerum ſi coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & criſtæ, crurîſque ſiniſtri
Dimidium tegmen.

Nam ij verſus planè apti de induſtriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte viſum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *ſiniſtrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus—*crurîſque ſiniſtri Dimidium tegmen?* Poſtremò, *galeæ criſtatæ.* At Iuuenalis, — *& manicæ, & criſtæ.* Varro: *Pinnæ, quas inſigniti milites in galeis habere ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo verſu

Ocrea in ſiniſtro crure.

Pinnæ in galeis.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuueneſque laniſtæ,

Iuuenalis explicatus.

non alij quàm qui cum Samnite compoſiti, quiqúe rapiunt eius pinnas. Onomaſticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *ſectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto, *ſecutores.* In Cicerone tamen obſeruo Prouocatores componi ſolere cum Samnitibus. Oratione pro Seſtio: *Ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatorijs ornauit, & ſortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obſcuri mihi Prouocatores, niſi ſi lucem ijs dabunt hæc Artemidori: ὁ δὲ προβά-

Prouocatores, ſiue probactores.

κτωρ,

κτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν: id eſt, *Probactor autem pulchram quidem & venuſtam* (vxorem ſignificat) *ſed lubricam & amoribus deditam.* * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij cenſeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, ſcuto, galeá, ferroque inſignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma. Nec plura de ſalebroſo hoc vtroque genere: è quo non ſatis me eripio. Tu Lipſi, tu Pighi, iuuate.

*Nam fieri poteſt, vt peregrinum nomen ſit, vt Myrmillo.

CAPVT

CAPVT XII.

De Essedariis, deq; Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequẽtissimosq; gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Essedarij sunt, qui ex essedo pugnãt. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris essedario Poro ob prosperam pugnam seruũ suum manumittenti studiosiùs plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitãs, dominũ gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm essedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omniũ fauore indulsisset rudẽ, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderẽt & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquã mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites prœliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione disserebat epist. XXIX. *De eodẽ cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Essedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus.* Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id est, *Aridarius, ignauam & stultam vxorem designat.* nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἐσσιδάριος. Credo restituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertemque. quod conuenit cum curru & cum actionibus stolidæ & moræ.

Essedarij gladiatores.

Ratio eorũ pugnandi.

Iocus apud Senecam explicatus, correctúsque.

Bona certaq; in Artemidoro correctio.

Andabatę his proximi, siue ἀναβάται. sed Latina cõsuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontẽ oculósque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emẽdatum: *Aurum,* inquit, *non minus præstingit oculos, quàm* τὸ σοῦ κράτος. vbi Iunius olim noster, *quàm* ὁπλίτου κράτος. Verissimè ego, *quàm* τὸ φοῦ κράτος. Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro)

Andabatæ, qui? Clausis oculis pugnabant.

Varro emẽdatus.

Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clauſis oculis, adeò vt origo adagij inde. *Adagium ab iis ortū* Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen eſt quod dicitur, clauſis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directa ſpicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter ſe ſpectaſſe me fateor.* Valet, duos cęcos. Ambigo an ijdem hi ſint, qui Deſultores (etſi non me fugit communius paullò id nomen fuiſſe, & pertinuiſſe ad eos qui ex equo in equum ſine vllâ pugnâ tranſiliebant, arte,) ob verba hæc Pauſaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ doſſuariæ, è quibus in extremo curriculo deſilientes ſeſſores, prehenſis manu frenis, ad metam curſitabant. qui mos ætate meâ ſeruatur ab ijs qui Anabatæ appellantur.* Sed iſti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id eſt: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, ſed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques ſine vſu oculorum. *Artemidorus explicatus.* Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Hermes belligerâ ſuperbus haſtâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes caſſide languidâ tremendus.

Puto enim intellegit ſingulis verſibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud ſit languida illa caſſis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Iſidorus neſcio quid vani de iſtis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit, *quorum primum ludus equeſtrium. Duo enim equites præcedentibus priùs ſignis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: ſicque atroci perſeuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quouſque alter in alterius morte proſiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli cauſsâ.* *Iſidori locus de Andabatis capiendus.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò ſpectare interpretamentum Artemidori, πλουσίαν. *Galeæ iis ex auro.* Vtroſque, Eſſedarios dico & Andabatas, Cicero in epiſtolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque eſſedarios*

ESSEDARII.

ANDABATÆ.

rios spectare: quem anteà ne Andabatâ quidem fraudare poteramus. Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro Sestio, scribit: *Qui quo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.* *Cicero explicatus.*

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpè à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum, ad lucem.

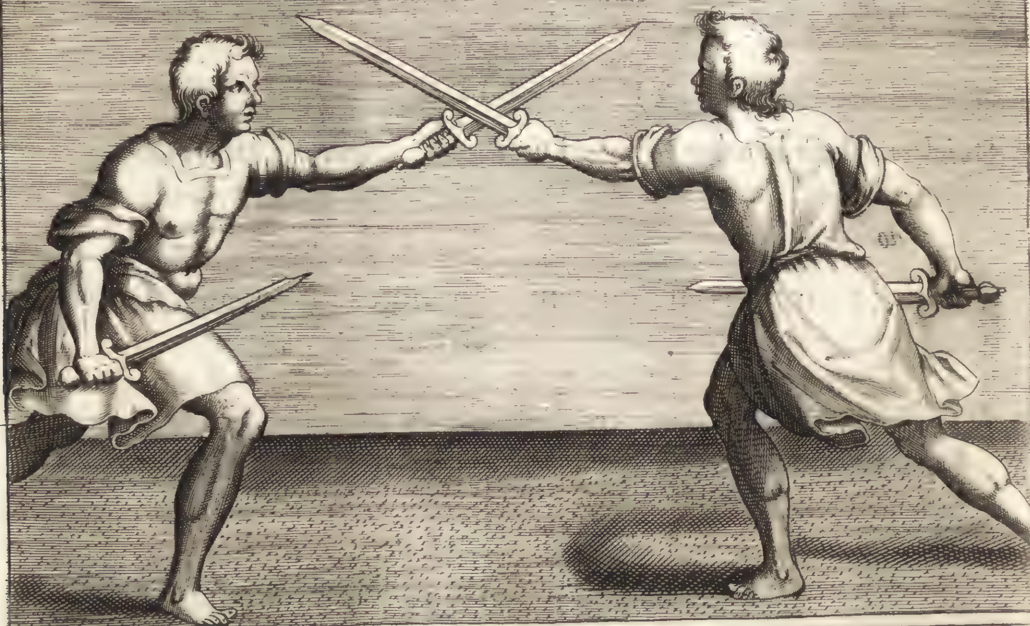
DIXI omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij inter legendum reperti etiam, sed non inuenti. Vt in Artemidoro, * Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladijs pugnasse, nec scio vltrà. *Ignotiores gladiatores.* *in Polluce lecti διμάχαι, milites qui & peditis & equitis officio functi.*

Item in Isidoro Laquearij: *quorum pugna erat,* inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutósque prosternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi. *Laquearij.*

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuisti: sed discrimina hæc sempérne certa? Ferè semper, ait Duza. Confusa tamen est cùm inuenias à poëtis. vt ab Ausonio in Imperatoribus, de Commodo: *Confusa interdum gladiatorū nomina.*

Commodus insequitur pugnis maculosus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim sicâ pugnauit, sed inter Secutores, vt dixi. At Threcidicum gladium, in genere posuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, sed * Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hęc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei. *Hi enim vetustiores Threcibus.*

DIMACHÆRI.

LAQVEARII.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει· ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν καὶ μάχην μάχεσθαι. μάχη τε γὰρ καὶ ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ διὰ ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει· ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει· τὰ δὲ τοῦ διώκοντος, ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τὸ τοιοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ᾖ ὅπλα ἔχων οἷ τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν θώρακι πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα, πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις. πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος. φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστικὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. καὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτὴ τῆς προτέρας. εἰ δὴ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρός· καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει. εἰ δὴ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τῷ βουλομένῳ πλησιάζουσαν. ἱππεὺς δὴ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. ὁ δὴ ἀελδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, οὐ πιθανευόμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

ID EST,

GLADIATORIAM exercere, significat iudicium subire, aut aliud aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absque armis fiat. eademq; illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugiẽtis armatura significat in ius trahi: persequentis autem, trahere. Obseruatum autem mihi & sæpe tale hoc somniũ nuptias designare eiusmodi fœminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem sine Nomenclaturâ demonstrare id nõ licet, vtar & nominibus.

Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidē, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur, (id est, Samnitibus) *capiet vxorem satis diuitē, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cū Secutore, formosam quidem & diuitem capiet vxorē, sed ob opes superbam & virum aspernantē, & malorum illi caussam. Semper enim insequitur. Si cū Retiario, capiet pauperem & lasciuam, & fugacem, facilè volenti se vulgātem. Eques verò mulierē diuitem & nobilem prodicit, sed amentem. Aridarius autem* (siue Essedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchrā, venustam, sed lubricam & lasciuā. Dimachærus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum fæminæ significat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non conijciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiâ doctus, quâ sæpe hæc singillatim sic euenisse obseruitaui.*

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Suppositicijs dictum. deque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidè manum ad passulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irrausi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,

Suppositítij gladiatoribus.

Hermes suppositicius sibi ipse.

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocāt ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαυνίτης Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθεν τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης: *At postremâ pugnâ, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectusque athleta, defesso iā Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque.* Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in Glossis,

** Vide A. gellium lib. V. cap. IX.*

Gloſſis, Εφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ : μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι πλεῖστον ἔχαιρεν αἵμασι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum ſanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iuſſit, eumq; à poſtremò interfectum magnificè ſepeliit.* Credo & Lactantiũ ſentire de hoc ritu: *Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter alter è duobus occiſus eſt, & tanquam humanum ſanguinem ſitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poſcunt recentiores, vt quamprimùm oculos ſuos ſatient.* Itaque ades, Lipſi, & pugna mei feſſi vicẽ. Ego æſtuabam & tacebam. ſed commodùm ſubuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutiſſime, inquit, non ſupponis. Mos hoc ſuadet? ſed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epiſtolarum: *Scilicet vt in ſpectaculis quibuſdam ſors aliquem ſeponit ac ſeruat, qui cum victore contendat: ſic in Senatu ſunt aliqua prima, ſunt ſecunda certamina: & ex duabus ſententiis, eam quæ ſuperior exierit, tertia exſpectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Ii ſorte dari ſoliti.

Plinius illuſtratus.

> *Iam placidæ dant ſigna tubæ, iam ſortibus ardens*
> *Fumat arena ſacris.*

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighium, Mi ſeruator, inquã, ſtatuam certum eſt ſtatuam tibi: ita in tempore ſuppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibicines mittamus. Imò ad ſortes, ait Duza: nam ad eas appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, ſine miſſione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. ſed ſequi mihi potius eſt, quàm trahi. Igitur quia de armis dictũ, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi ſe offerũt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impoſiti depugnabant. Locus vnus Suetonij eſt, qui eos adſtruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris viliſſimos ſenioq; confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, ſed inſignes debilitate aliquâ corporis ſubiiciebat.* & is ipſe locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc ſenſu: Rabidis feris beſtiarios viles, inualidoſque: & gladiatoribus, operas pegmares fabroſque ſubiiciebat. Fauet huic interpretationi ipſe Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII.

Statius correctus.

Pegmares gladiatores vulgò.

Ii ſublati.

Præter

Præter destinatos etiam leui subitáq; de causſâ quosdam commisit, de fabrorum quoq; ac ministrorū atque id genus numero, si ἀυτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum cessisset. Hîc Victor: De sententiâ herclè persuades, inquit. Nā * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Iosephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere scio, captiuos aut insignis sceleris dānatos in Pegmate solere ostēdi. De pugnâ verbum nusquam. In voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exēplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraq; lectio retineri potest, eâ mente vt gladiatoribus suppositos scribat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autē moliendum mouendumq;, multi è numero fabrorum administri. Ij ergo admoti per occasionem tractiq; in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione stare etiā Dio videtur, qui de eâdē hac sæuitiâ, ait illū deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adstabat*.

* Quos tamen viri docti adstruūt adseueratè.

Pegmares ineptè dici.

Patresfamilias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomē scilicet à tempore, quia sub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐπίδει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τούτε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν καταχοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Bestiarijs meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad spectaculum descenderet, & meridie, dimisso ad prandium populo, persederet.* Nominat eosdem Tertullianus: *Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercuriū mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi destinatique gladiatores; sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim spectaculum, *Matutinum & Meridianum. Manè cum bestijs depugnabant: post meridiem, ij qui superfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in eâ

vteban-

Meridiani.

Non veri gladiatores.

* Adi librū tertium.

vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiscua, & velut laniena. Seneca epistolâ VII. bene explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habēt quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquā frustrà mittunt manū. Non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes meræ sunt* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Mane leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obijciuntur.* *Interfectores interfecturis iubentur obijci, & victorē in aliam detinent cædē. exitus pugnantium mors est. Hæc fiunt dū vacat arena.* Nec ad aliā crudelitatem grauis eiusdē Senecæ querela spectat, epistolâ XCVI. *Homo, sacra res, homo, iā per lusum & iocū occiditur; & quē erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam* *nudus inermisq; producitur, satisque spectaculi in homine mors est.* Mehercules, inquit Victor, pectus mihi cōmouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed siccis oculis? —— *ἀγαθοὶ δ᾽ ἀριδάκρυες ἄνδρες, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:

Modus pugnæ inter meridianos.

**Ita emendamus, aliter vulgò.*

**Non ergo vniuersè de alijs gladiatoribus.*

**Viri autem boni proni ad lacrymas.*

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Catervarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

Gladiatores fiscales.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *sub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populique voluptates. Itaque rectè καίσαρος μονομάχους Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi.* Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores solùm; sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Siue Cæsariani, aulicique.

Histriones Principum.

Postulari gladiatores [illegible].

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. VII. *Hos plerique ordinarijs & postulaticiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Quæstorijs muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenâ misit, ad deridenda eius munera.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoso nomen) *postulantibus, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap.

Suetonius explicatus.

*Vide aliquid in Electis nostris capite XXV.

cap.XXX. *Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promisit pariter Cæsar vtráque manu.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ. scilicet cùm non singuli cum singulis, vt moris, sed confusi mixtique pugnant & per cateruas. Scio esse * qui abnuant, quíque secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id est, velut cateruatim. Dio clarissimè de Cæsare lib. XLIII. τοὺς δὲ ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους: *Viros quidem inter se commisit, vt moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confusè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæsareæ spectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πληθὺν ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις: *Multi è captiuis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id est, *Pedites, non solùm singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

* Vulgò interpretes Suetonij.

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptísque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus suis produxit.* Et in lapide veteri. nescio an γενικῶς & ab effectu; an cognomine certo, & discernendi causâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

Consummati gladiatores reiecti.

CONSVMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauêre posteà & singuli Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio; quàm quasi dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere * consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

** Adi Turnebum lib. XXX. cap. XXXIII.*

Ordinarij gladiatores.

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequentes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Siquid me præterijt, subijcite.

Obsequêtes qui apud Capitolinum.

POSTVLATICII.

CATERVARII.

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

De veste gladiatorũ in genere.

Tunicatos videri fuisse, quod decuit seruos.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniá inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & discalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit,* inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.* Tamē ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ: *Toga,* inquit, *armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Nec facilè compono diuersos; nisi si, labēti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta ferict.* honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. At *æramenta,* ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ XIIII. *Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Insequēti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *ijsque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumēta.* Vos Festum audite: *Ornatus,* inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Bene Festus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus, quod Martialis indicat illo Epigrammate:

At Togatos, è Tertulliano & Capitolino.

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,

Et pu-

Et pugnet virtus simpliciore manu.

ſed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci ſermonis. Orditur Victor, partiturq́ue. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vſurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt ſileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Eſt modus matulæ: ſic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut ſi tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipſe mittatur in hoc ſtadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam ſtrenuamq́ue hanc pugnam pugnaſti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc eſt quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, conſtringor ipſe. Tamen adeſte, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria ſermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid poſt pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Oſtendere munus. Cicero: *Etſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet niſi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantá comitate tractauit, vt propoſito gladiatorio munere, non ad ſuum ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit.* Ad has edictiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue eſt: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus eſt, tranſire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epiſtolâ CXIX. *Nemo qui parturiẽti filiæ obſtetricem accerſit, edictum & ludorum* ordinem perlegit.* Edicebant autem deſcribebantq́ue futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentarijs infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, quia ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad

Vltimus limes de modo. *Victori dicenda.* *Libelli gladiatorij.* *Pronũtiare munus.* *Oſtendere.* *Proponere.* *Edicta, & edicere diem.* **quia paria deſcripta ordine & totus apparatus.* *Libelli gladiatorum.*

Cicero explicatus.

ri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palàm, vt in prouincias mitterēt & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritus eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinēdam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius serió notat libro XXXV. *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C.* Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorum.

Quando f[illegible]um.

** [illegible]i ille cuius mentio Donato in vita Terentij: & cui poeta is libertus.*

Horatius illustratus.

Vel cum Pausiacá torpes insane tabellá;
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricá picta aut carbone? velut si
Reuerá pugnent, feriunt, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autē, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij.* Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis: & hodie seruant nostri in isto Battualiū ludicro, quod Gladiatoriū vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emēdatus.

CAPVT

LIB. II. CAP. XIX.

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima, nemo munerario viliùs steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

—— veluti fatalis arenæ
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt.* Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi caussâ, & an satis acuti. Suetonius Tito: *Ceteràm ipsos non solùm familiari cænæ adhibuit,*

Pompa gladiatorum.

Compositio & Componere.

Plinius emendatus.

Coparare.

Cõmittere.

Pares inter se commissi.

Ornamẽta inspiciebantur.

sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit. Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiisse eum gladium* dicit, *quasi ad explorandam aciem.* Dio clarissimè in Neruâ: *Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem vti dijudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ vt ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos * Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Cõtrà lenissimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, οὕτω τι φόνοις οὐκ ἔχαιρεν, ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. σιδήριον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladijs? Puræ à ferro illæ hastæ, obtusi gladij. denique proludunt, & eludunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. II. epistol. de canibus: *Quos prælusionis die ita Roma mirata est, vt ferreis caucis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed si in illo ipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est?* Vbi scripserim, *in illo ipso gladiatorio vili certamine.* Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in ijsdem libris: *Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non vt Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait cùm brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos* (gladiatores intelligit) *vnde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leuiter, vt & venustati vel maximè seruiant, & in reliquum viribus.* Hos Pilarios & Ventilatores

*Vide & coniunge quæ scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

Prælusio, siue prolusio. Dies prælusionis, qui præmissus legitimo certamini.

Hastis præludebant.

Pilarij.

tilatores Quinctilianus appellat: *qui ea quæ emiserant ita librabãt, vt venire in manus viderentur, quáque iuberentur decurrere.* De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænianis: *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hîc præliantur: ibi prælusio, hîc pugna committitur: hîc plerumque velut sudibus & saxis, illîc semper telis splendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin rescribendum *rudibus & hastis.* Vnde enim ibi saxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte. *Rudibus præludebant.* *Eumenius correctus.*

Sic vbi prælusit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta suâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum scripsit aduersus Valentinianos: *Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimam vulnera.* Appellabant hæc lusoria tela. Seneca: *Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est.* Item lib. II. Quæst. Natural. *Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis vti.* Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contrà, vera & acuta tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, postquàm inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Clementiâ: *Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium stilum.* Et Epistola CIII. *Intrepidus horam illam decretoriam prospice.* Eadem arma dixêre &, Pugnatoria. Suetonius in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis.* Significat enim eum omissâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cùm ipse ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur,* ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, *ferro obtecto veronibus plumbeis.* Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens, malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusorijs armis vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat laminis è plumbo: cùm gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius*

Lusoria tela. ** De pœnitentiâ.* *Pugnatoria arma.* *Aur. Victor explicatus & emendatus.*

Armis præluſère. *mucro*. Addidi etiam armis eos præluſiſſe: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venuſtate. Martialis lib. IX.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem ſequitur tenueſque reuerſa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue ſedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus eſt, vt tibi parma cadat.

Nec parmas ſolùm, ſed & haſtas, vt prædixi: fortaſſe & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu.

Ventilare. *Deinde res ipſa diuerſa tota eſt: aliud eſt ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epiſtolâ CXIII. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc prçluſionem oſtendit. *Vulgare erat*, inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter ſe edere congreſſus.* Hoc ergo, Præludere: at

Eludere, ſiue Deludere. cùm deſierint, dicuntur eluſiſſe, aut deluſiſſe. Cicero de Iſocrate: *Non enim in acie verſatur & ferro: quaſi rudibus eius eludit oratio.* Nec abſimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet*. id eſt, ludere deſineret. Plinius Deludere dixiſſe videtur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiato-*

Tuba ſigno ludi commiſſi. Tuba terminalis. *res, cùm deluſerunt, hac iuuari potione.* Auditíſne iam, amici, has tubas? ſignum commiſſionis ſunt & veræ pugnç. Ideò Apuleius tubâ terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro x. *At vbi diſcurſus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

Quinctilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant ſigna tubæ.

Nec alterius ſententiæ illud Satyrici —— *digniſſima prorſus Florali matrona tuba.* id eſt, digna quæ commiſſione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis.

Seneca emendatus. Seneca epiſt. LXXXV. *In comeſſationibus* (emendo clarè, *commiſſionibus*) *noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatro olim ſpectatorũ fuit.*

cùm

cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta est, &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. *Qui numquam castra viderunt, nunquam tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt.* Iuuenalis de senum incommodis.

Quid refert magni sedeat quá parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus?——

Seneca hoc signum pugnæ intellexit. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectisque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis. sic non inuersis** *pannis agitasse aurigas, sed versis.* Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota:

Versis armis pugnæ.

** Cum pannos sumebant alterius coloris: puta pro russato Venetum.*

——*ita rem natam intellego,*
Necessum est vorsis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Ouidij versu De arte:

Plautus explicatus.

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, siquis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

Insere Figuram. in quâ tu, Lector, scito quædam à pictore esse ad rem subiiciendam oculis, non à veritate. vt ostiolum ante Editorem, gradus in arenam: quia reuera per alios interiores aditus delati gladij & arma in Orchestram.

CAPVT XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homerico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce componunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, sui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim composito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc proposita sors est: aut occidere, si occupauerit; aut occumbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prœliantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

—— in statu stat senex

Vt adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Modus gladiatoriæ pugnæ.

In statu stare.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quasi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio

Mouere potuit in iuuentâ de statu.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustrà. Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

In gradu stare.

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,

Inque gradu clausis libuit consistere membris,

Et vitare simul, simul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduersus Marcionem: *Cedere de gradu,*

LIB. II. CAPP. XX. XXI. XXII.

gradu, Præſcriptione aduerſus Hæreticos: *Conſtruere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel vſurpat, Deijci, deturbari, de ſtatu animi, ſtatu mentis: & reſtituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, ſed ediſcēdus) cenſeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de ſtatu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortenſium, Catilinam, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in ſtatu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipſi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur*: *Petitiones*, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo poſſent, paruâ quadam declinatione, &, vt aiunt,* * *corpore, exceſſi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam: ſic oratio neque plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellaſſe conatus inuaſioneſque ſingulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIIII. *Vt gladiatorum manus quæ ſecundæ vocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandum aduerſarij ictum prolata erat: & quarta ſi geminata captatio eſt, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduerſos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulſare facile eſt; auerſæ tectæque minùs ſunt obſeruabiles: ſic oratio*, &c. Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epiſt. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expoſiti. nunquam fruſtrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famoſæ manus, venatores iſti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ ſingulos iactus ſiue miſſus, ratione ſimili appellarunt Manus. Auguſtus in epiſt. apud Tranquillum: *Nam ſi quaſcumque manus remiſi, exegiſſem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percuſſos*

Coniectura in Cicerone.

Petere, & Petitiones.

**Vt Prudentius interpretatur, lateris ſinuamine.*

Manus gladiatoria.

Manus aleatoria.

Repetere.

iacen-

iacentesque repeti iubent. In Quinctiliani verbis suprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit*. Inde natum in Caligulæ cæde symbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractisque membris clamitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, Repete*. Hæc inuadendi verba; at vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

Tranquillo lux data.

Exire.

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus
Nunc exire leuis missos.

Excedere.

Ludere.

Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, &, vt aiunt, corpore excessi*. Prudentius idipsum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Nam si nostra fides sæclo iam tuta quieto,
Viribus infestis hostilique arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius. præcessit enim, *iactu*: hastæ autem iaciuntur pilaque, non sagittæ. Tamen in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentium elegantissimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere discedere*. Seneca lib. IIII. Quæst. Natural. *A turbâ quantum potes te separa, nec adulatoribus latus præbeas*. Et latus certè aduersarius maximè petebat. Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera, quæ nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat*. Et Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus qui vinci volebant: *Concurrebant lateribus nudis*. Tibullus:

Latus tegere.

Sæpe dabis nudum, vincat vt ille, latus.

Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quispiam per alterius latus. A quâ mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela sic in te coniicientur, vt nemo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur*. Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

Per latus alterius peti.

CAPVT

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant. populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cum exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læsus est, cecidit Birria. Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

Hoc habet, in vulnere dictum.

——teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi. à nutu populi pendebat mors eorum vel salus. Horatius:

Submittere arma.

Populus exorari debebat à gladiatoribus.

Ne populum * *extremâ toties exoret arenâ.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: ἀγῶνα μονομαχίας ἐν

** Quia rogaturi admouebant se spectaculis, vnde audiri possent.*

Editores etiam rogati.

Νικομηδείᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐπεποίησεν. ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τὸν ἀντίπαλον δεήθητι. id eſt: *Munus Nicomediæ præbuit die ſuo natali. in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus ſupplicaſſe Antonino vti ſeruaretur. illum reſpondiſſe, Abi, &* * *aduerſario tuo ſupplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præſens, ſemper ius liberandi. Quinimò & ſolo* ſuperuentu ſuo: niſi fallunt me Ouidij verba de Ponto:

** Atqui aduerſario nullum ſeruandi ius. Ideò re ipſa negãtis hoc reſponſum.*

** Ad exemplum credo Veſtalium, quæ caſu obuiæ protollebant noxiorum pœnam.*

Cæſaris aduentu tutâ gladiator arenâ
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Quid miſſio propriè. Diſcrimen inter eam & Rudem.

Hæc liberatio, Miſſio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude confundunt. Errare eos ſcio totâ viâ. Miſſio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cùm Myrino peteretur miſſio læſo.* mittebantur ergo læſi. Itaque ſine miſſione dare gladiatores, & ſine miſſione pugnare, non aliud, quàm ad certam mortem dari, niſi vincas: ius non eſſe, vulneratos ſupplicesque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expreſſit Liuius de Perſeo, lib. XLI. *Deinde ſæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obière mortem, &, quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt.* Nec video quid iis locis poſſit opponi. non item quid huic Senecæ: *Abſciſſâ miſſione gladiator, quem armatus fugerat, nudus inſequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem ſatis illuſtrarunt ſub Caio *quinque retiarij, qui totidem ſecutoribus ſuccubuerant: cumque iuberentur occidi* (id eſt, abſciſſâ miſſione) *vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Auguſti decretum, qui *Gladiatores ſine miſſione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti ſæui munerarij, qui omnes dabãt in certam mortem. Qualem fuiſſe credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij ſunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ ſæuitiâ, vt neceſſe fuerit Auguſto clam fruſtrà monitum edicto coërcere.* Et ſuſpicer hoc ipſum edictum eſſe, quo vetiti dare ſine miſſione. De hac miſſione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrymas? quàm miſerabilem obteſtationem*

**Sine miſſione dare gladiatores.*

Vetuit id Auguſtus.

vidi?

vidi? nemo vnquam sic rogauit missionem. Idem : *Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiam refero, non ad militarem, variè & decenter translata scriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, *non habet missionem.* & in simili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, altéque succincta, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem : *Inhibuitque Tryphæna tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed inprimis elegãs Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ios. Scaliger, anteà publicè non visum : quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

Translata ea dictio ad res alias.

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,
Esset & æqualis Mars vtriusque diu.
Missio sæpe viris magno clamore petita est.
Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.
Lex erat, ad digitum positam concurrere palmam.*
Quod licuit, lances, donaque sæpe dedit.
Inuentus tamen est finis discriminis æqui.
Pugnauêre pares : succubuêre pares.
Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.
Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.
Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:
Cùm duo pugnarent, victor vterque fuit.

**posita con. palma.*

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctósque pugnare, vt digitus modò interesset? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores solent *tollere*, cùm victos se faterentur. Vetus Scholiastes ad illud Persij ——*digitum exere, peccas. Digito*, inquit, *sublato ostende, victum te esse à vitiis. Tractum à gladiatoribus, qui victi ostensione digiti veniam à populo postulabant.*

Insere hic de pugnâ ipsâ Figuram : quæ etiam Caput sequens tangit.

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Amphitheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate libro II. *Quæris quid inter duos intersit? quòd inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis:

Populus intercedebat.

Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.

Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Prudentius, de Vestalibus:

——consurgit ad ictus
Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος,

Sperat & in sæuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandosque mandabat.* Caussa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerētes, seruari cupimus.* Seneca de Irâ li. I. *Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an possint pij & iusti*

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo. Ignauia, odio.

iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascũtur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est. Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. sed meo voto, Vtinam illi Busirides omnes vnum oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumq; Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauensq; sententia; miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterq; recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrum. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* Iis verbis subiecta vis; vt iugulũ vltrò præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ xxx. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat.* Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ. *Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutiùs & morieris expeditiùs, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis *quòd non totum ferrum corpore recepisset.* Et allusit poëta magnus:

Recipere ferrum.

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, siquis caderet gladiator famosus. Statius, de leone:

Miserabiles famosi gladiatores.

——quòd te populúsq; patrésque,
Ceu notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.*

Iterabant ictus.

At illud feritatis inauditæ, quod Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam*, inquit, *percussos iacentesq; repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et estne super alius ad sæuitiam gradus? Est. Nam &

Manum in vulnus mittebant.

manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait non leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim:) sed quòd capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso

Bibebant sanguinem.
**li. XXVIII cap. I.*

vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantemque. contra morbum, fateor: sed iustâ * Plinij detestatione, *cùm plagis ne ferarum quidẽ admoueri ora fas sit humana.* Non ergo iniuriâ in hanc

Libitina in Amphitheatro.

feralem arenam illata, vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatisque*

Plinius explicatus.

Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem. Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totusq; vnius diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinensis dicta.

Porta Libitinensis.

Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eâdem re: καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id est, *Et quòd vltimâ spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri solent, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista cruditas: & quam iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

**Nos miseriores gladiatoribus sumus.*

* Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

CAPVT

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltrà possum sine lacrimis. Lupi, non homines; quique edere sustinuerunt, quique spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Date etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Premia? inquam ego. quid? vtrúmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ sicâ confodit, & more victorum cum palma discurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior:* vt comitatem Claudij prædicet) *aut remissior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolatáque sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitisq; numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Palma gladiatorum.

Pecunia item.

Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi. * Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signum: aut etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo caussæ rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium

Rude donare.

** Rudem è ferulâ: de quâ lib. I. cap. XV.*

Acronis ambigua adsertio.

ratium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphitheatri à populo petere & impetrare solebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & præmium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltrà vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò, pòst etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatum fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps próve lanistis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutaque, deposito poscitur ense, rudis.

Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est, * pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit: *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I C. Pythœo. *Est autem differentia*, inquit, *inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis, vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque*

Discrimen in datâ rude, pro personis.

Auctorati, statim & plenè liberi.

Serui, non item.

Sed pilleo imposito iis opus.

** Exemplo scilicet reliquorum seruorum.*

Qui dânati in ludû, non temerè liberati.

Rudiarij gladiatores.

quoque quibuſdam reuocatis auctoramento centum millium. Ex quo pronum colligere, non depugnaſſe vltrà rudiarios, niſi pretio aut ſponte inductos. Horatij verſus totum hunc ritum ſatis aperiunt, Ad Mæcenatem ſuum:

Spectatum ſatis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem eſt ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro.

Mos arma conſecrandi Herculi.

Hercules Athletis gladiatoribusq; præſes.

E quibus poſtremis admonitum etiam hoc volo: morem fuiſſe, vti gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis: ſacra videlicet eiuſmodi gymnaſiorum deo. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præeſſe putabatur: qui facta eius ſcilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταὶ: id eſt, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex his atque huiuſmodi inſtitutis vel ad Herculis athletæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille teſtis, qui Herculem dici ſe voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: ſic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. 1. admonens exſtruendam ædem *Herculi, vbi gymnaſia aut amphitheatra non ſunt, in Circo.*

Eius templum vulgò in Amphitheatris.

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor.

Studia & factiones in Arenâ.

DIXIN' omnia, Lipſi? an eſt quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus ſponſionibuſque in Arenâ, dignum notâ. Viliſſimæ enim animæ addictæ his ludis & velut conſecratæ, in partes diducebantur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum faucbant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphitheatro, hiç in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ ſuâ: παρὰ τοῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμυλάριος ἢ σεκουτόριος γενέσθαι: id eſt, *Ab educatore ſuo, non Praſianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti,

Parmularij.

Secutoriani. quia parmæ fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Vincenti parmæ cùm sua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & *Sponsiones pro victoriâ.* sponsiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Hos aditus Circusque nouo præbebit amori:
Sparsaque sollicito tristis arena foro.
Illâ sæpe puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui spectauit vulnera, vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poscitque libellum,
Et quærit, posito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telumque volatile sensit,
Et pars spectati vulneris ipse fuit.

Principes imbuti hoc fauore aut odio. Asserta Suetonij lectio. Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipsi. Titus Imp. *studium armaturæ Thracum præ se ferens, sæpe cum populo & voce & gestu, vt fautor, cauillatus est*, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luscitiosus sed cæcus Glareanus, qui rescribendum contendit, *non vt fautor*, additâ negatione. Sed ego, vosque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque dissidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec simplex hic fauor, & in re ludicrâ, *Caussa mortis hic fauor.* ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij sunt *Suetonius explicatus.* Domitiani cap. X. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem resistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit sanguine suo miser. Appositè & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in laudatione Traiani: *Nemo spectator spectaculum factus, miseras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* * *ille verique honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despici ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledici in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cùm se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Cæsar quàm pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudi-* *Plinius correctus.* *nem illi nouiter* (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter*) *sed*

** Domitianum tagit.*

sed templum, sed forum insederant, &c. Et sanè etiam ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nónne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculíque spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic sodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrisq; ipsis pretulisse arma? sanguinem oculis vsurpasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaque instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiisque corporibus sæuitiâ eâ vsi: Romanis, quos scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, sed non is finis. Non delectare, sed confirmare eo spectaculo mentem oculosque voluerunt: & viuis præsentibusque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Accessit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud nosipsos, qui religione & more arcemur ab lanienâ, in hanc partem scilicet non peccatur. Præliorum igitur sermo sit: quotusquisque erit, qui

Pro gladiatoribus aliquid.

Bellicum esse spectaculum.

Meditationem fortitudinis.

Voluptatē spectātium accessionem esse non finem.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnius miseri purpuream ceruicem? Ita est. queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modo & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculanâ secundâ: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non enerue nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in seruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se* * *cohortes,* (emendandum censeo, *nudos inter se coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nosque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterúmve captum, direptum est; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit dicere, *Si fractus illabatur orbis*? Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit:

Ad mortis contemptum facere.

Ideò dari solent tempore belli.

* *Atqui nō per cohortes pugnabāt vulgò. Capitolinus correctus.*

Potuisse etiam priuatim esse vtile id ludicrum.

Exhortatio ad constantiam.

cumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipsi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum: exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustrà ingentia cornua, cùm desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipsi, inquit, hanc serram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrà. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectasses solùm, credo, sanguinem, sed gustasses. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixisse per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit; quem ego vix summo ore delibans puero tradidi, & bibere iussi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine mensæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι, Id est: *Mos erat vt cùm surgerent à mensâ, cumque libaßent, vini reliquum puero illi darent qui bibere ministrasset.* Dixi, & surrexi. sed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, si Pighius hic vult; me Victor, vince. Sint sanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum simul, abitumque.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu prisco.

FINIS.

INDEX CAPITVM QVÆ LIBRO PRIMO.

QVÆ LIBRO II.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Laquea-

Scisso-

FINIS.

APPROBATIO.

Hi I. Lipſij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri vtiliter recudentur, quòd priſcorum auctorum ſcriptis lucem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1598.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

JUSTI LIPSII
OPERA

TOM.
II.